

На основу члана 18. став 7. и члана 38. ст. 1, 4. и 5. Закона о планском систему Републике Србије („Службени гласник РС”, број 30/18),

Влада усваја

СТРАТЕГИЈУ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ И ЗАШТИТУ ДЕЦЕ ОД НАСИЉА ЗА ПЕРИОД ОД 2020. ДО 2023. ГОДИНЕ

1. УВОД

Правни основ за доношење Стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља за период од 2020. до 2023. године са Акционим планом за 2020. и 2021. годину за примену Стратегије (у даљем тексту: Стратегија), налази се у одредби члана 38. Закона о планском систему Републике Србије („Службени гласник РС”, број 30/18), којим је прописано да документ јавних политика на републичком нивоу усваја Влада, осим ако је другачије прописано посебним законом. Одредбама члана 10. став 2. наведеног закона дефинисани су документи јавних политика, међу којима су стратегија и акциони план.

1.1. Појава насиља над децом

Насиље над децом је феномен који је присутан у свим друштвима, културама и деловима света. Велики број деце свакодневно трпи насиље, што представља грубо кршење права детета. Насиље изазива патњу детета, озбиљно угрожава развој, добробит, па и сам живот детета, а последице су често тешке и дуготрајне, могу се протезати и у одрасло доба, па и у следеће генерације путем механизма тзв. међугенерациског преношења насиља.¹ Зато се приступило изради једног оваквог планског документа, на бази јасних индикација да постоји потреба за овом врстом интервенције.

Право на заштиту од свих облика насиља представља основно право сваког детета, а утврђено је Конвенцијом Уједињених нација о правима детета и низом међународних и регионалних уговора у области заштите људских права, које је Република Србија потврдила. Систем заштите деце од насиља може бити успешно унапређен кроз партнерства органа државне управе, територијалне аутономије и локалне самоуправе, јавног сектора (система образовања и васпитања, система здравствене заштите, система социјалне заштите, унутрашних послова и др), правосуђа, цивилног друштва, породице и појединаца. Према резултатима пописа становништва, домаћинства и станова 2011. године у Републици Србији живи 1 263 128 деце.² Деца чине око 21% становништва. У складу са процесима који се одвијају у Републици Србији (у области социјалне заштите, здравства, унутрашњих послова, образовно-васпитног система, правосуђа и друго), сви системи имају обавезу да заштите дете од насиља и обезбеде му одговарајућу подршку. Обим и врста подршке, коју институције појединих система спроводе, зависе од надлежности датих институција, дефинисаних

¹ *World Report on Violence and Health, Summary*, Geneva, WHO, 2002, доступно на: www.who.int/violence_injury_prevention

² Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године у Републици Србији, Републички завод за статистику, Београд, 2011, доступан на: www.popis2011.stat.rs

релевантним законима и подзаконским актима, као и од организационих капацитета, људских и финансијских ресурса, којима институција располаже.

Спречавање и сузбијање насиља над децом и заштита деце од насиља представљају један од приоритета националне политике Републике Србије. Општи оквир политика везаних за децу у периоду од 2004–2015. дефинисан је у Националном плану акције за децу. Као део овог плана, Влада, на седници одржаној 5. августа 2005. године, усвојила је Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања са циљем да се обезбеди оквир за успостављање ефикасне, оперативне, међусекторске мреже за заштиту деце од злостављања, занемаривања, експлоатације и насиља. Поред Општег протокола, усвојени су и посебни секторски протоколи, који су дефинисали посебне улоге и процедуре у заштити деце од злостављања и занемаривања за сваки од релевантних сектора у оквиру система заштите – систем рада и социјалне заштите, образовања, полиције, здравства и правосуђа.

1.2. Иницијатива за доношење Стратегије

Савет за права детета Владе је на седници од 20. децембра 2016. године иницирао поступак израде новог стратешког документа, односно доношења нове стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је, уз подршку УНИЦЕФ, израдило Предлог стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља.

Овакав документ јавне политике не доноси се први пут, односно истеком важећег документа. У овај процес су биле укључене надлежне институције. Влада је 2008. године донела Националну стратегију за превенцију и заштиту деце од насиља за период 2009–2015. године, а током 2010. године и Акциони план за њено спровођење. Паралелно са реформама у области политика, унапређени су закони ради бољег решавања проблема насиља према деци. Иако по истеку периода важења Националне стратегије, није извршена формална евалуација утицаја њене примене, резултати бројних доступних истраживања, који указују да је насиље према деци у Републици Србији и даље раширена појава, представљају валидан основ за доношење нове стратегије. Национални извештај „Насиље према деци у Србији. Детерминанте, фактори и интервенције”³ својом целовитошћу, обимношћу, као и методологијом израде, може се сматрати евалуацијом претходне стратегије. Ова студија спроведена је као „Процес истраживања за политике и праксе”, који је покренула Канцеларија УНИЦЕФ за истраживања – *Innocenti*. Наведено истраживање заснивало се на анализи политика, програма и пракси у области превенције и заштите од насиља над децом, документовања налаза о изложености деце насиљу, као и на широком консултативном процесу о приоритетним мерама. Према налазима поменутог Извештаја претходна стратегија није остварила свој пуни утицај. Подаци из истраживања указују да је насиље према деци распрострањено у свим окружењима у којима деца живе и бораве: у породици, предшколској установи, школи, институцијама (за децу без родитељског старања, децу са инвалидитетом, децу у сукобу са законом) и другим. У порасту је и дигитално насиље, као реалитивно нов феномен. Физичко насиље и физичко кажњавање деце и ученика у образовно-васпитним установама експлицитно је забрањено одредбама члана 111. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 88/17, 27/18 – др. закони, 10/19 и 6/20). Међутим, иако међународне конвенције, које је наша земља ратификовала, забрањују телесно кажњавање деце у свим окружењима, Република Србија још увек није законом експлицитно забранила и прописала санкције за примену телесног кажњавања деце у породици, дневним боравцима, алтернативном систему бриге о деци. Наведени оквирни увиди у феномен насиља над децом, чине снажан скуп разлога за доношење новог стратешког документа усмереног ка превенцији и заштити деце од насиља.

³ *Насиље према деци у Србији. Детерминанте фактори ризика и интервенције. Национални извештај, УНИЦЕФ, Београд, 2016. године*

У циљу развоја Стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља и пратећег акционог плана Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања донело је 19. јуна 2017. године Решење о формирању Радне групе за израду Предлога стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља и пратећег акционог плана у следећем саставу: Владимир Илић, државни секретар у Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Драган Вулевић, начелник Одељења за управно-надзорне послове у области породичне заштите у Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Биљана Зекавица председавајући Радне групе и начелник Одељења инспекције социјалне заштите у Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Мирјана Огњановић, руководилац Одељења за истраживање и развој у Републичком заводу за социјалну заштиту, Ружица Јелисавац, саветник у Републичком заводу за социјалну заштиту, Оливера Зечевић, шеф Одсека за превенцију и сузбијање малолетничке делинквенције у Министарству унутрашњих послова, Бојана Перовић, саветник у Министарству омладине и спорта, Анамарија Вичек, државни секретар у Министарству просвете, науке и технолошког развоја, Снежана Пантић Аксентијевић, самостални саветник у Министарству здравља, Александра Степановић, начелник Одељења за заштиту права лица лишених слободе у Министарству правде, Сава Савић, помоћник министра трговине, туризма и телекомуникација, Тања Срећковић, саветник у Канцеларији за људска и мањинска права, Игор Јурић, Фондација Тијане Јурић, Тања Игњатовић, Аутономни женски центар, Светлана Влаховић, Савез удружења за помоћ ментално недовољно развијеним особама Србије, Јелена Жунић Цицварић (у име Мреже организација за децу Србије, коју чини 101 чланица), Весна Дејановић, УНИЦЕФ. Након формирања Радне групе у јуну 2017. године, почетком јула 2017. године одржан је први радни састанак. Радна група је у свим фазама процеса била одговорна за одобравање прилога, при чему је Савет за права детета имао кључну улогу у процесу израде и валидирања свих фаза израде Предлога стратегије. Експертски део Радне групе радио је у саставу: проф. др Вероника Ишпановић, водећа експерткиња, Владан Јовановић, експерт задужен за област социјалне заштите, Александра Калезић Вигњевић, експерткиња задужена за област образовања, доц. др Милица Пејовић Милованчевић, експерткиња задужена за област здравства, и Лидија Кузманов, експерткиња задужена за буџетирање. Израду коначног Предлога стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља за подржао је Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе.

2. ПОДАЦИ О ПЛАНСКИМ ДОКУМЕНТИМА И РЕЛЕВАНТНОМ ПРАВНОМ ОКВИРУ

У јануару 2014. године у Бриселу, одржана је прва Међувладина конференција између Републике Србије и Европске комисије, чиме је означен почетак приступних преговора. Тај процес захтева даље усклађивање националног законодавства са стандардима или прописима Европске уније, као и њихово пуно спровођење. То се односи и на област превенције и заштите деце од насиља, у којој су извршене бројне и значајне реформе са којима и у наредном периоду треба наставити. Република Србија је у јулу 2016. године отворила поглавље 23 у процесу евро-интеграција. У саставу обавеза у овој области очекује се да ће примена Акционог плана за Поглавље 23 бити један од приоритета Владе. Тај план предвиђа израду новог „Вишегодишњег стратешког оквира за превенцију и заштиту деце од насиља”.

Усвојена планска документа релевантна за ову стратегију су:

- Национална стратегија за младе за период од 2015. до 2025. године („Службени гласник РС”, број 22/15) утврђује основне принципе за унапређење друштвеног положаја младих и стварање услова за остваривање права и интереса младих у свим областима;
- Стратегија о спречавању злоупотребе дрога од 2014. до 2021. године („Службени гласник РС”, број 1/15) има за циљ да обезбеди и унапреди јавно здравље, општу добробит за

појединца и друштво, да осигура и унапреди висок ниво безбедности становништва, као и да понуди балансиран, интегративан приступ проблему дрога, заснован на доказима;

– Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године Влада Републике Србије усвојила је 2016. године („Службени гласник РС”, број 26/16); та стратегија се односи на следеће области: образовање, становање, запошљавање, здравље и социјална заштита;

– Национална стратегија за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године („Службени гласник РС”, број 4/16) садржи меру која се односи на спречавање раних и принудних бракова, посебно ромских девојчица и младих жена и пружање подршке младим женама и младим мајкама за наставак школовања;

– Стратегија превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава за период од 2017. до 2022. године („Службени гласник РС”, број 77/17) други је стратешки документ Владе, који је донет у циљу решавања проблема трговине људима; Стратегијом су конципирани свеобухватни одговори друштва на трговину људима, у складу са новим изазовима, ризицима и претњама; Стратегија је усмерена ка унапређењу система превенције, помоћи и заштите жртава и сузбијању трговине људима, посебно жена и деце;

– Стратегија развоја информационе безбедности у Републици Србији за период од 2017–2020. године („Службени гласник РС”, број 53/17) утврђује да је за адекватну заштиту деце на интернету неопходно подизање свести и родитеља и деце, као и јачање улоге школе кроз одговарајуће школске програме о безбедним начинима коришћења интернета и других информационих технологија;

– Стратегија развоја система извршења кривичних санкција у Републици Србији до 2020. године („Службени гласник РС”, број 114/13) предвиђа побољшање услова за смештај малолетника, као и унапређење специјализованих и индивидуализованих програма поступања за посебно осетљиве групе у циљу успешне ресоцијализације и реинтеграције;

– Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања Влада је донела 5. августа 2005. године; општи циљеви Протокола су: унапредити добробит деце кроз спречавање злостављања и занемаривања; осигурати брз и координисани поступак који штити дете од даљег злостављања и занемаривања и обезбедити терапијску помоћ детету и породици; осигурати да су сви предузети поступци и одлуке, током целог поступка, у најбољем интересу детета; циљна група овог протокола су сва деца чија је добробит угрожена, односно: деца у свим ситуацијама (у породици и ван породице); сва деца у земљи, без обзира на правни статус, етничко порекло, родну припадност и било које друге социјалне или индивидуалне карактеристике. Протокол је обавезан за све пружаоце услуга, укључујући невладине организације, као и оне који одређују политике заштите деце; поред Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања, донети су и посебни протоколи који се односе на образовно-васпитни систем, област здравствене заштите, социјалне заштите, правосуђа, унутрашњих послова и инспекције рада.

2.1. Правни оквир

На основу Устава Републике Србије деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости; деца су заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребавања (члан 64. ст. 1. и 3). Устав гарантује посебну заштиту породице, мајке, самохраног родитеља и детета (члан 66). Што се тиче закона, треба истаћи:

– Породични закон („Службени гласник РС”, бр. 18/05, 72/11 – др. закон и 6/15), који дефинише и забрањује насиље у породици и установљава обавезу државе да предузме све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, физичког, сексуалног и емоционалног злостављања и од сваке врсте експлоатације;

– Закон о социјалној заштити („Службени гласник РС”, број 24/11), који одређује циљеви социјалне заштите, а који се остварују обезбеђењем материјалне подршке појединцу, односно породици која има потребе за њом, али и пружањем услуга социјалне заштите; корисници услуга социјалне заштите су и деца жртве злостављања, занемаривања, насиља и експлоатације;

– Закон о спречавању насиља у породици („Службени гласник РС”, број 94/16), који прописује мере за спречавање насиља у породици и поступање државних органа и установа у спречавању насиља у породици и пружању заштите и подршке жртвама насиља у породици;

– Кривични законик („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 – испр., 72/09, 111/09, 121/09, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19), који сагледава дете у контексту кривичне одговорности, заштите од кривичних дела; тим закоником посебно се санкционишу кривична дела која у свом бићу имају елементе насиља, занемаривања, злоупотребе, злостављања и експлоатације малолетних лица;

– Законик о кривичном поступку („Службени гласник РС”, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 и 35/19), који садржи одредбе о посебно осетљивом сведоку;

– Закон о полицији („Службени гласник РС”, бр. 6/16, 24/18 и 87/18), којим се уређује рад и поступање полиције и у односу на децу;

– Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела („Службени гласник РС”, број 85/05) садржи одредбе које се примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела, одредбе које се, између осталог, односе се материјално кривично право, органе који га примењују, кривични поступак и извршење кривичних санкција према овим учиниоцима кривичних дела, као и посебне одредбе о заштити деце и малолетника као оштећених у кривичном поступку;

– Закон о посебним мерама за спречавање вршења кривичних дела против полне слободе према малолетним лицима („Службени гласник РС”, број 32/13) предвиђа посебне мере које се спроводе према учиниоцима кривичних дела против полне слободе извршених према малолетним лицима одређених истим законом и уређује вођење посебне евиденције лица осуђених за та кривична дела;

– Закон о забрани дискриминације („Службени гласник РС”, број 22/09) садржи одредбе о забрани дискриминације деце, па је прописано да је забрањено дискриминисати дете, односно малолетника према одређеним статусима, тј. личним својствима самог детета, родитеља, старатеља и чланова породице;

– Закон о основама система образовања и васпитања садржи одредбе о забрани дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања и забрани понашања којима се вређа углед, част или достојанство детета и ученика; забрањено је физичко, психичко, социјално, сексуално, дигитално и свако друго насиље, злостављање и занемаривање детета;

– Закон о спорту („Службени гласник РС”, број 10/16) прописује да је у области спорта, забрањена свака врста злоупотреба, злостављања, дискриминације и насиља према деци, као и да организације у области спорта и лица која обављају стручно васпитни рад са децом у тим организацијама, као и сви чланови и запослени у организацијама у области спорта, нарочито промовишу равноправност међу децом и активно се супротстављају свим врстама злоупотреба, злостављања, дискриминације и насиља;

– Закон о раду („Службени гласник РС”, бр. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 – одлука УС, 113/17 и 95/18 – аутентично тумачење) садржи одредбе којима се посебно штити запослени који није навршио 18 година живота, тј. дете;

– Закон о здравственој заштити („Службени гласник РС”, број 25/19) по коме начело поштовања права детета подразумева руковођење најбољим интересом детета у свим активностима пружаоца здравствене заштите, обезбеђивање здравствених услуга и процедура прилагођених деци, као и право детета на правилан развој и заштиту од свих облика насиља, злостављања, занемаривања и искоришћавања; тај закон конституише обавезу свих здравствених радника као опште начело поштовања права детета које подразумева руковођење најбољим интересом детета у свим активностима пружаоца

здравствене заштите, обезбеђивање здравствених услуга и процедура прилагођених деци, као и право детета на правилан развој и заштиту од свих облика насиља, злостављања, занемаривања и искоришћавања; тај закон, као и Закон о правима пацијената („Службени гласник РС”, бр. 45/13 и 25/19 – др. закон) прописује поверљивост података о пацијенту, и обавезу, под претњом кажњавања, здравствене установе и здравственог радника да те податке чува и не одаје чиме није обезбеђена пуна заштита детета, посебно када је насиље над дететом или ризик од насиља према детету повезан са здравственим стањем извршиоца или могућег извршиоца насиља;

– Закон о јавном информисању и медијима („Службени гласник РС”, бр. 83/14, 58/15 и 12/16 – аутентично тумачење), који садржи одредбе о заштити жртве насиља од виктимизације у медијима.

2.2. Међународно правни оквир

Република Србија је страна уговорница Конвенције о правима детета,⁴ која је ступила на снагу 2. новембра 1990. године. Тиме су преузете обавезе да се, између осталог, примењују мере за спречавање насиља над децом и обезбеди заштита детета од свих облика насиља у породици, установама, институцијама и широј друштвеној средини, и то од: физичког и менталног насиља, злоупотребе и занемаривања (члан 19. Конвенције); свих облика сексуалног изабљивања и сексуалне злоупотребе (члан 34); насилног одвођења деце и трговине децом (члан 35); свих других облика експлоатације штетних за дете (члан 36); мучења, нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања (члан 37). Конвенција такође одређује обавезу државе да обезбеди мере подршке за физички и психички опоравак детета – жртве насиља и социјалну реинтеграцију детета (члан 39). Поред Конвенције о правима детета, Република Србија је ратификовала и два додатна протокола која су донета уз Конвенцију о правима детета: Факултативни протокол о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији и Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима 2002. године.⁵

У оквиру Уједињених нација 1966. године, донети су пактови о правима човека: 1) Међународни пакт о грађанским и политичким правима, који одредбом члана 8. забрањује сваки облик ропства, робовског положаја и принудног рада; 2) Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима⁶ у члану 10. препоручује државама да санкционишу сваку економску експлоатацију младих људи, као и рад у условима који могу бити опасни по њихов живот. Наведени пактови потврдили су неке ставове из Универзалне декларације о људским правима (1948) и створили оквир у коме се развио, између осталог, систем међународноправне заштите деце.

Конвенција о заштити деце и сарадњи у области међудржавног усвојења⁷ донета је са циљем успостављања гаранција међународних усвојења у најбољем интересу детета и поштовања основних права која су му призната међународним правом, као и успостављања система сарадње између држава уговорница ради обезбеђења поштовања тих гаранција и спречавање отмице, продаје или трговине децом.

Конвенција о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања („Ланзарот конвенција”) Савета Европе (2007/2010) најобухватнији је правни инструмент о

⁴ Закон о ратификацији Конвенције о правима детета („Службени лист СФРЈ–Међународни уговори”, број 15/90 и „Службени лист СРЈ–Међународни уговори” бр. 4/96 и 2/97). Република Србија је изјавом о сукцесији од 2001. године чланица Конвенције о правима детета.

⁵ Закон о ратификацији Протокла о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији („Службени лист СРЈ–Међународни уговори”, број 7/02) и Закон о ратификацији Протокола уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима („Службени лист СРЈ–Међународни уговори”, број 7/02)

⁶ СФРЈ је Пакт ратификовала у јулу 1971. године („Службени лист СФРЈ–Међународни уговори”, број 7/71).

⁷ Закон о потврђивању Конвенције о заштити деце и сарадњи у области међународног усвојења („Службени гласник РС–Међународни уговори”, број 12/13)

заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, којим су обухваћене све врсте сексуалних кривичних дела на штету малолетних лица (укључујући сексуално злостављање деце, искоришћавање деце у проституцији и порнографији, излагање деце сексуалним садржајима и активностима) и кажњавање истих.

Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција) прописује обавезе државе у заштити и подршци за децу сведоке насиља према женама и насиља у породици, заштиту жртава од даљег насиља, обезбеђивање делотворне сарадње између свих надлежних државних органа у пружању заштите и подршке жртвама и сведоцима свих облика насиља обухваћених Конвенцијом, укључујући и упућивање на опште и специјализоване службе подршке. Битна новина коју уводи ова конвенција јесте да децу сведоке насиља сматра такође жртвама насиља.

Конвенција о високотехнолошком криминалу („Будимпештанска конвенција”) Савета Европе (2001) садржи дефиницију шта се може сматрати искоришћавањем деце у порнографији и дефинише активности, које су повезане са производњом или дистрибуцијом порнографског материјала.

Конвенцијом Међународне организације рада (МОП) број 138 (1973) прописан је највиши стандард у области минималног узраста за запошљавање. Ова конвенција се односи на све области рада, како плаћеног тако и неплаћеног, и подиже старосну границу за запошљавање на 15 година. Њоме се дефинише политика усмерена ка искорењивању дечјег рада. Конвенцијом је прописано да дете мора пре запослења завршити основно (обавезно) образовање, на основу програма државе у којој живи. Конвенција МОП број 182 о најгорим облицима дечјег рада (1999) односи се на сву децу млађу од 18 година и по први пут дефинише најгоре облике дечијег рада на следећи начин: „а) сви облици ропства или обичаја сличних ропству, као што су продаја и кријумчарење деце, дужничко ропство и кметство и принудни или обавезни рад, укључујући принудно или обавезно регрутовање деце за учешће у оружаним сукобима; б) коришћење, набављање или нуђење детета ради проституције, производње порнографије или за порнографске представе; ц) коришћење, набављање или нуђење детета за недозвољене активности, нарочито за производњу и кријумчарење дроге онако како су дефинисане релевантним међународним споразумима; д) рад који је, по својој природи или околностима у којима се обавља, вероватно штетан по здравље, безбедност или морал деце.”

Поред наведених конвенција, ова стратегија узима у обзир Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода са протоколима, Конвенцију УН о елиминацији свих облика дискриминације жена, Конвенцију УН о правима особа са инвалидитетом, Конвенцију Савета Европе о борби против трговине људима и Конвенцију о грађанскоправним аспектима међународне отмице деце, као и релевантне опште коментаре Комитета за права детета, Комитета за елиминисање свих облика дискриминације жена, Комитета за права особа са инвалидитетом и препоруке тих комитета датих у закључним запажањима о извештајима Републике Србије.

Међународни правни оквир за ову стратегију представља и Европска социјална повеља (1961), Европска ревидирана социјална повеља и Европска конвенција о остваривању дечјих права, а када је реч о политичким документима: Стратегија Савета Европе о правима детета 2016-2021 и Агенда одрживог развоја УН 2030.

3. ОПИС ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА

Налази истраживања спроведених у Републици Србији последњих година показују да је насиље према деци широко распрострањено и то у различитим облицима и различитим окружењима. Деца у Републици Србији су свакодневно изложена разним облицима

директног, интерперсоналног насиља као што су физичко, сексуално и емоционално злостављање, занемаривање, или мање директним али комплексним облицима, као што је структурно насиље које се испољава у различитим облицима — на пример, кроз разне видове дискриминације (дечји брак, дечји рад или друге врсте експлоатације) или кроз вишеструку социјалну искљученост.⁸ У националном извештају Насиље према деци у Србији⁹ прикупљени су подаци о распрострањености насиља у односу на окружење у коме се насиље дешава: у породици, у образовно-васпитним установама, у установама социјалне заштите, у заједници и у дигиталном простору.

Устав Републике Србије утврђује да је 18. година живота старосна граница која одређује разлику између малолетног и пунолетног лица (члан 37. став 2). Устав не дефинише експлицитно дете, а овакво одређење у складу је са Конвенцијом УН о правима детета, према којој је дете људско биће које није навршило осамнаест година живота, ако се, на основу закона који се односи на дете, пунолетство не стиче раније. Породичним законом прописано је да се пунолетство стиче са навршеном 18. годином живота; да се потпуна пословна способност стиче пунолетством и склапањем брака пре пунолетства уз дозволу суда; те да суд може дозволити стицање потпуне пословне способности малолетном лицу које је навршило 16. годину живота, а постало је родитељ и достигло је телесну и душевну зрелост потребну за самостално старање о сопственој личности, правима и интересима (члан 11. ст. 1–3). Према кривичном и прекршајном законодавству, малолетним лицем сматра се лице које није навршило 18 година живота. Дете је лице које у време извршења кривичног дела или прекршаја није навршило 14 година живота, према коме се не могу изрицати кривичне санкције, већ се могу примењивати искључиво мере социјалне и породичноправне заштите. Малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела или прекршаја навршило 14, а није навршило 18 година живота – млађи малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела или прекршаја навршило 14, а није навршило 16 година живота, а старији малолетник је лице које је у време извршења кривичног дела или прекршаја навршило 16, а није навршило 18 година живота.

3.1. Дефиниција насиља према детету

У овом документу израз „насиље” означава „сваки облик физичког или менталног насиља, повређивања или злостављања, запостављања или немарног поступања, малтретирања или експлоатације, укључујући сексуално злостављање” као што је наведено у члану 19. став 1. Конвенције УН о правима детета. Полазећи од одредаба Конвенције, Светска здравствена организација је израдила оперативну дефиницију насиља према којој „злоупотреба или злостављање детета обухвата све облике физичког и/или емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну или другу експлоатацију, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања здравља детета, његовог преживљавања, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ” (СЗО, 1999).¹⁰ Та дефиниција се користи у Светском извештају о насиљу и здрављу (2002)¹¹, као и у Светском извештају о насиљу над децом Генералног секретара УН (2006)¹², прихваћена је и упретходној

⁸ Бабовић, М. (2015), *Теоријски и истраживачки присутни у проучавању структурног, културног и директног насиља*, Социологија, 57(2):331-352

⁹ УНИЦЕФ. Насиље према деци у Србији. Детерминанте фактори ризика и интервенције. Национални извештај. 2016

¹⁰ World Health Organisation, (1999), *Report on Consultation on Child Abuse Prevention*, 29-31 March 1999, Geneva, World Health Organization, document WHO/HSC/PVI/99.1

¹¹ E. G. Krug et al. (eds.), *World Report on Violence and Health* [Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju], Geneva, World Health Organization, 2002, p. 5

¹² Извештај независног стручњака за студију Генералног секретара Уједињених нација о насиљу над децом („World Report on Violence against Children”) (Женева, 2006.), стр. 63-66

Стратегији за превенцију и заштиту деце од насиља (2009-2015) и користи се и у овом документу. У Општем коментару бр. 13 Комитета за права детета: Право детета на слободу од свих облика насиља, истиче се да су потребне јасне оперативне правне дефиниције различитих облика насиља наведених у члану 19, како би се забранили сви облици насиља у свим окружењима.

Физичко насиље над дететом је оно које доводи до стварног или потенцијалног физичког повређивања услед неке интеракције или одсуства интеракције, које потпада под разуман оквир надзора родитеља, или особе која је на положају на коме има одговорност, моћ над дететом или његово поверење (СЗО, 1999). Обухвата широк дијапазон активности, као што су: ударање, пребијање, шутирање, чупање косе, грижење, гушење, шурење, наношење опекотина, тровање, давлeње, везивање коришћењем канапа или ланца, присиљавање детета да за казну остане у положају који узрокује бол или је понижавајући, претња ножем или пиштољем и друго. Може се испољити као изоловани инцидент или понављана активност хроничног карактера. Телесно кажњавање детета у циљу исправљања или контроле понашања представља злостављање детета.^{13 14} У Општем коментару бр. 8 (став 11.), Комитет је дефинисао „телесну” или „физичку” казну као свако кажњавање у коме се користи физичка сила са намером да се нанесе одређени, па макар и најмањи, степен бола или нелагоде. То се у највећем броју случајева односи на ударање деце („лупање”, „шамарање”, „батинање по задњици”), шаком или неким предметом – шиба, прут, каиш, ципела, варјача. Истраживање ставова деце и младих о телесном кажњавању, које је спровео заштитник грађана са својим Панелом младих саветника, показало је да деца имају негативан став према физичком кажњавању и да добро препознају механизам функционисања, недовољну ефикасност, као и штетне и опасне последице од примене телесних казни у њиховом васпитању:

- 84% њих сматра да се деци може указивати на штетно понашање и без батина;
- 82% сматра да се батинама може повредити тело и личност детета;
- 63% деце замера што се физичким кажњавањем дете учи страху, а не разумевању;
- 61% њих препознаје да деца која трпе физичко насиље од стране родитеља и сами лакше посежу за физичким обрачунавањем;
- 51% њих је уочило да деца која често добијају батине немају самопоуздања, а са тим се не слаже само 16%;
- 57% деце је изјавило да ће све учинити да не добију батине.

Деца показују емпатију и саосећају када друго дете трпи батине (75% изјављује да осећа жаљење над децом коју туку родитељи) и зато 82% њих ће, када сами буду родитељи, настојати да не туче своју децу када погреше. 77% испитане деце и младих сматра да треба да буду једнако заштићени као и одрасли од физичког и сваког другог понижавајућег кажњавања. Деца се већином (61%) слажу да треба да имају подједнаку заштиту од физичког кажњавања у кући, као што то имају у школи, док се само 20% њих са тим не слаже или не слаже у мањој мери. Млади имају веома позитиван став према добрим родитељским праксама:

- да родитељи треба речима да објасне детету шта је прихватљиво, а шта није, сматра њих 90%;
- да родитељи треба похвалама и пажњом да подстичу дете на добро понашање мисли 88% испитане деце;
- да би на њих лично више ефекта имало када би им родитељи објашњавали зашто нешто не треба урадити него кад би их истукли тврди 82% деце;
- важност личног примера родитеља у васпитању деце истиче 84% њих.

Деца и млади већином сматрају да родитељи треба да уче како да васпитају своју децу (79%), што значи да млади препознају да је родитељство вештина која се учи и оцењују да

¹³ Ibid.

¹⁴ Council of Europe (2007) *Eliminating corporal punishment (a human rights imperative for Europe's children* 2nd edition. Belgium: Council of Europe Publishing

њихови родитељи треба да развијају ову вештину. Колико је за васпитање важна повезаност детета са родитељем, потврђују и искази велике већине (86%) деце да настоје да не разочарају своје родитеље и не изневере њихово поверење. Од квалитета односа који изграђују са дететом, зависиће и повезаност детета са родитељима, као и безбедност, сигурност и поверење у родитеље које дете осећа, односно, да ли ће живети у неизвесности и ишчекивању да ће у неком тренутку бити нападнута или угрожена. Стога за родитеље треба да је упозоравајући и алармантан податак да готово 40% испитане деце изјављује да нема особу од поверења којој би се обратили у случају насиља или злостављања. Искази анкетираних деце упућују на закључке да су савремене родитељске праксе у Републици Србији знатно ближе демократским, али да постоји одређени проценат (нешто мање од 10%) породица у којима се практикују поступци помоћу којих се слабији чланови породице и деца одбацују, деградирају батинама и омаловажавају. Такође, потврђена је повезаност личног искуства детета са ставом који има према физичком кажњавању и добрим родитељским праксама и ненасилним васпитним методама:

- деца која имају позитивнији став према физичком кажњавању, имају и више искуства са физичким кажњавањем, а мање искуства кроз васпитање и дијалог;

- позитивнији став детета према позитивним родитељским праксама је повезан са већим личним искуством у васпитању кроз дијалог и објашњавање, односно са нижим скором на варијаблама, које мере искуство злостављања и физичког кажњавања.

Као и у друштву, тако се и међу децом преносе стереотипи, предрасуде и традиционални митови о телесним казнама као ефикасном васпитном средству. Истраживање је показало да деца и млади имају подељена мишљења о томе да ли је физичко кажњавање неопходан и неизбежан метод васпитавања, али претежу њихови негативни ставови према батинама:

- 47% сматра (а 34% се не слаже) да не треба повремено физички кажњавати дете у циљу бољег васпитања;

- 43% не слаже се, а 39% њих се слаже да некада само батина помаже;

- 46% не сматра, а 34% сматра да је батина средство које прецизно дефинише шта се сме и не сме радити;

- 48% не сматра, а 28% сматра, да је физичко кажњавање нужно при васпитању мале деце, јер она не разумеју шта им се говори;

- 47% не сматра, а 29% младих сматра да физичко кажњавање деце утиче да постану јаче и чврше личности;

- 44% сматра да неваљала деца треба да добијају батине од својих родитеља.

Стереотипи о васпитању срећу се и код самих родитеља, па су тако:

- анкетирани девојчице и девојке имале више искуства у васпитању кроз дијалог и објашњавање и оне више сумњају у ефикасност батина и имају позитивнији став према позитивним родитељским праксама;

- младићи имали више искуства са злостављањем, физичким кажњавањем и забранама од стране родитеља, али и позитивнији став према физичком кажњавању¹⁵.

Емоционално насиље, које се наводи у члану 19. Конвенције о правима детета као „ментално насиље”, често се описује као психолошко малтретирање, ментално злостављање, вербално злостављање и емотивно злостављање или запостављање и оно може обухватати поступке којима се врши омаловажавање, оцрњивање, окривљавање без разлога, којима се прети, застрашује, ограничава кретање детета, врши дискриминација, исмејава или упражњавају други облици нефизичког, непријатељског или одбацујућег поступања са дететом. Злостављање путем информационих и комуникационих технологија (ИКТ) као што су мобилни телефони и Интернет (познато као „сајбер злостављање”) представљају ментално

¹⁵ https://www.pravadeteta.com/index.php?option=com_content&view=article&id=441:2012-10-22-22-02-14&catid=48&Itemid=59

насиље. Специфичан вид менталног насиља јесте и сведочење насиљу у породици^{16 17} било да деца директно посматрају физичко, сексуално или психичко злостављање члана породице, или чују звуке, ударце, крике из непосредне близине, или знају да се насиље дешава или се може десити, односно када накнадно виде последице насиља према члану породице. Емоционална злоупотреба обухвата и пропуст да се обезбеди развојно прикладна, подржавајућа средина, укључујући и доступност примарне фигуре привржености, тако да би дете могло развити стабилан и пун опсег емоционалних и социјалних способности које одговарају његовом личном потенцијалу, а у складу са контекстом друштва у коме дете живи.¹⁸

Сексуално насиље је укључивање детета у сексуалну активност коју оно не схвата у потпуности, са којом није сагласно или за коју није развојно дорасло и није у стању да се са њом сагласи, или ону којом се крше закони или социјални табуи друштва (СЗО, 1999).¹⁹ У Конвенцији Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања изричито се наводи да сексуално злостављање детета укључује и следеће видове намерног понашања, који треба да су криминализовани: а) бављење сексуалним активностима са дететом које није навршило правни узраст у коме су сексуалне активности допуштене; б) ступање у сексуалне активности са дететом када је при том примењена принуда, сила или претња; или, злоупотребљен признати положај поверења, ауторитета или утицаја над дететом, укључујући ту и положај у породици; или, злоупотребљена посебно осетљива ситуација у којој се дете налази, његов рањиви положај, првенствено због менталног или физичког хендикепа или зависности²⁰. У сексуално насиље спада и искоришћавање детета у проституцији и порнографији.

Занемаривање и немарно поступање представља немар или пропуст родитеља, старатеља или другог пружаоца неге да обезбеди развој детета у било којој или свим областима: здравља, васпитања и образовања, емоционалног развоја, исхране, смештаја и безбедних животних услова, а у оквиру разумно расположивих средстава породице или пружаоца неге, што нарушава или може са великом вероватноћом нарушити здравље детета или његов физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој. Оно обухвата и пропуст у обављању правилног надзора и заштите детета од повређивања у мери у којој је то изводљиво (СЗО, 1999). Занемаривање може бити физичко, емоционално, медицинско и едукативно занемаривање или комбинација ових облика.

3.2. Експлоатација детета

Експлоатација детета се односи на коришћење детета за рад или за друге активности, а у корист других особа. Те активности нарушавају физичко или ментално здравље, образовање детета, његов морални, или социјални и емоционални развој (СЗО, 1999). Експлоатација детета обухвата:

¹⁶ Термин „дете сведок” насиља у породици не односи се само на децу која непосредно присуствују чину насиља у породици, већ и на децу која су насиљу посредно изложена. *Опти протокол о поступању и сарадњи установа, органа и организација у ситуацијама насиља над женама у породици и партнерским односима*, Влада, 2011.

¹⁷ Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, члан 26. Заштита и подршка за децу сведоке, („Службени гласник РС–Међународни уговори”, број 12/13)

¹⁸ Pinheiro, PS., *World Report on Violence against Children. UN Secretary General's Study on Violence against Children*; 2006

¹⁹ World Health Organisation, (1999) *Report on Consultation on Child Abuse Prevention*, 29-31 March 1999, Geneva, World Health Organization, document WHO/HSC/PVI/99

²⁰ Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, члан 18. Сексуално злостављање („Службени гласник РС–Међународни уговори”, број 19/09)

– **Злоупотребу детета у трговини децом, проституцији и порнографији**²¹ – Трговина децом укључује намамљивање, превоз, пребацивање, скривање или прихват лица млађег од 18 година уз претњу или употребу силе или других облика принуде, отмице односно обмане, преваре, злоупотребе власти или стања угрожености, давање или примање новца или повластица за добијање пристанка лица које има контролу над дететом, са циљем његове експлоатације.²² Намамљивање, превоз, пребацивање, скривање или прихват детета ради искоришћавања сматра се „трговином људима” чак иако не укључује наведена средства.²³

– **Искоришћавање детета за проституцију** – Представља ангажовање детета за бављење проституцијом или навођење детета да учествује у проституцији, приморавање детета на проституцију или остваривање зараде од неког другог вида искоришћавања детета у такве сврхе.²⁴

– **Искоришћавање детета за порнографију** – Обухвата производњу, нуђење или стављање на располагање, дистрибуирање или пренос, прибављање, посредовање дечје порнографије или свесно прибављање могућности приступа помоћу информационе или комуникационе технологије дечјој порнографији. Ангажовање детета за учешће, навођење или приморавање детета да учествује у порнографским представама, или остваривање зараде или неки други вид искоришћавања детета у такве сврхе, као и свесно присуствовање порнографским представама у којима учествују деца представља сексуално насиље према детету.²⁵

– **Трговину дететом ради усвојења** – Препозната је као одузимање лица које није навршило шеснаест година ради његовог усвојења противно важећим прописима, усвојење таквог лица или посредовање у таквом усвојењу, као и куповина, продаја, предаја, превоз, обезбеђење смештаја или прикривање.²⁶

– **Злоупотребу детета у медицинске или научне сврхе** – Кроз укључивање детета у експерименте који могу бити штетни за дететов развој, и злоупотребу у трговини органима.

– **Социјалну експлоатацију детета** – Обухвата све форме злоупотребе детета у медијима, у рекламне сврхе, у кампањама политичких партија и слично.

Насиље међу децом (назива се и вршњачко насиље) намерна је, свесна жеља да се узнемири/малтретира, застраши, нанесе повреда другој особи – вршњаку. Најчешћи облици вршњачког насиља су: вербално злостављање, отимање и уништавање ствари, присиљавање и уцењивање других да раде оно што им је наређено, батине и физичко повређивање, новчано уцењивање, претње оружјем и сексуално насиље, социјална изолација детета, исмевање, вређање.

Родно засновано насиље међу и над децом је сваки чин насиља над особом због рода, пола или сексуалне оријентације,^{27 28} а може да укључи родне предрасуде и дискриминацију (сексизам), родно укалупљивање и сексуалну објектификацију, сексуално узнемиравање, насиље у (раним) партнерским везама, насиље због сексуалне оријентације и друге форме

²¹ Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продају дече, дечјој проституцији и дечјој порнографији (2000).

²² Протокол Уједињених нација о спречавању, сузбујању и кажњавању трговине људима, посебно женама и децом, који допуњава Конвенцију УН против транснационалног организованог криминала („Службени лист СРЈ–Међународни уговори”, број 6/01)

²³ *Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима*, члан 4. Дефиниције („Службени гласник РС–Међународни уговори”, број 19/09)

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ Члан 389. Кривичног законика – кривично дело трговине малолетним лицима ради усвојења

²⁷ *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији*, Ј. Ђериман и др., Факултет политичких наука, Центар за студије рода и политике, УНИЦЕФ, Србија, Београд, 2015

²⁸ „Род” означава друштвено одређене улоге, понашања, активности и атрибуте, које дато друштво сматра прикладним за жене и мушкарце. „Родно засновано насиље над женама” означава насиље које је усмерено против жене зато што је жена, односно оно које несразмерно погађа жене (Конвенција о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, члан 3).

физичког, сексуалног и психичког насиља заснованог на роду. Родно засновано насиље међу и над децом је сваки чин насиља над особом због, рода, пола, сексуалне оријентације или родног идентитета а може да укључи родне предрасуде и дискриминацију (сексизам), родно укалупљивање и сексуалну објектификацију, сексуално узнемиравање, насиље у (раним) партнерским везама, насиље због сексуалне оријентације и родног идентитета и друге форме физичког, сексуалног и психичког насиља заснованог на роду. Реч је о кршењу људских права и облику дискриминације које доводе до или могу да доведу физичке, сексуалне, психичке, односно финансијске повреде или патње за жртве, обухватајући и претње таквим делима, принуду или произвољно лишење слободе, било у јавности или у приватном животу.

Дечји, рани и принудни брак су облици насиља који представљају грубо кршење права детета, посебно девојчица, према Конвенцији о правима детета и Конвенцији о елиминисању свих облика дискриминације над женама. Они угрожавају психофизичко здравље девојчица и излажу их ризику од апатридије, насиља у породици, трговине људима. Термини дечији, рани и принудни брак се често користе као синоними што није увек тачно. Због тога је потребно јасно терминолошко одређење сваког од ових облика насиља над дететом:

– **Дечји брак** је брак у којем је бар један од партнера дете, односно особа млађа од 18 година. Дефиниција је преузета из Извештаја²⁹ Савета за људска права Уједињених нација и ради постизања терминолошке јасноће, чини се да је она најприхватљивија.

– **Рани брак** подразумева брак у ком партнер има мање од 18 година у земљама које дозвољавају склапање брака малолетном лицу, које је достигло телесну и душевну зрелост потребну за вршење права и дужности у браку. Комитет за права детета је у фебруару 2017. године усвојио закључна запажања у вези са Другим и трећим периодичним извештајем Републике Србије о примени Конвенције о правима детета и, између осталог, изразио је забринутост што Породични закон обухвата изузетке који омогућавају склапање брака лицима која су навршила 16 година, којима суд може, из оправданих разлога, да дозволи склапање брака, уколико су достигла телесну и душевну зрелост потребну за вршење права и дужности у браку.³⁰

– **Принудни брак** је било који брак склопљен без пуне и слободне воље једног или оба партнера и/или у којем један или оба партнера не могу да прекину брак услед породичног или ширег друштвеног притиска/принуде. Не мора нужно значити да се склапа између особа млађих од 18 година. Породични закон³¹ садржи одредбу о принудном браку, пошто је у члану 38. дефинисано да „принуда постоји када је други супружник или неко трећи силом или претњом изазвао оправдани страх код супружника и када је он због тога пристао на склапање брака”.³²

Структурно насиље обухвата насиље које је укорењено у социјалним структурама које одликују неједнакости. Манифестације овог типа насиља могу се кретати од неједнаких шанси за васпитање и образовање, право на здравствену заштиту, запослење, до расних неједнакости, глади и сиромаштва, као последица економског насиља, родне неравноправности, неодговарајућих законских решења. Ти облици неправди су

²⁹ Извештај је објављен 2. априла 2014. године. <http://www.refworld.org/docid/53999c1b4.html/>

³⁰ У вези са наведеним, Комитет је предложио да се донесе национални законодавни инструмент којим би се обезбедила законска дефиниција појма дете у складу са чланом 1. Конвенције, као и да држава измени Породични закон и да уклони све изузетке који омогућавају склапање брака лицу које није навршило 18 година.

³¹ Породични закон Републике Србије, члан 38.

³² У циљу усклађивања са Истанбулском конвенцијом, измене и допуне Кривичног законика од 24. новембра 2016. године, које су ступиле на снагу 1. јуна 2017, уводе као ново кривично дело принудно закључење брака (члан 187а). У том смислу, прописује се да ће онај ко употребом силе или претње принуди друго лице да закључи брак бити кажњен затвором од три месеца до три године. Такође, онај ко ради извршења овог дела одведе друго лице у иностранство или га у истом циљу наведе да оде у иностранство, биће кажњен затвором до две године.

институционализовани и обухватају шире социјалне односе, као што су класни (експлоатација), родни (сексизам), међуетнички (национализам, етноцентризам) и слично³³.

Институционално насиље представља насиље учињено од стране професионалаца у институцијама, а може да обухвати директно насиље према корисницима услуга, као и ставове и понашања која воде неосетљивом опхођењу, занемаривању потреба и ускраћивању помоћи, умањивању учињеног насиља или последица, окривљавању жртве, неделотворном, неефикасном и неповезаном поступању, која доприносе поновној виктимизацији корисника услуге, односно жртве насиља.

3.3. Насиље у породици

Насиље над дететом у породици обухвата све облике насиља којима је дете изложено у домаћинству или од чланова породице и сродника, укључујући и присуствовање насиљу између одраслих. Према налазима Балканске епидемиолошке студије о злостављању и занемаривању деце³⁴ готово 70% деце у Републици Србији доживело је неки облик физичког или психичког насиља, а 38% деце су били су сведоци насилног призора међу одраслима у породици. Између 8 до 10% деце, зависно од узраста доживело је неки вид сексуалног насиља, а 3,7% деце доживело контактано сексуално насиље у претходној години пре истраживања. Трећина деце доживела је два или три типа насилног понашања, док је 5,4% деце доживело све типове насиља (физичко, психолошко, сексуално и сведок породичног насиља) током живота, што их доводи у ситуацију високог ризика за повећану склоност за насилно понашање у одраслом добу. Најчешћи облик насиља према деци у породици јесте телесно кажњавање које се примењује као метод васпитавања и дисциплиновања детета. Одрасли често не препознају или не прихватају да телесно кажњавање представља насиље, да понижава дете и води физичким повредама и нарушавању здравља детета. Истраживања указују да телесно кажњавање није делотворно у постизању жељеног понашања и често води до повећања агресивности детета и међугенерациског преношења образаца насилног понашања.³⁵ Према налазима Истраживања вишеструких показатеља стања и положаја деце и жена у Републици Србији, које се спроводи периодично (2005. година,³⁶ 2010. година³⁷ и 2014. година³⁸) учача се постепени пад у стопи насилних метода васпитавања деце у Републици Србији (са 72,8% на 67%, а затим на 43%), као и пад у примени тешког физичког кажњавања. Стопа насилних метода васпитавања има тенденцију пада и у популацији ромске деце у ромским насељима (81,5%, а затим 86% и 66%), нарочито стопа тешких облика физичког кажњавања (20,7%, а затим 6% и 8%), али је и даље значајно виша него међу осталом децом у Републици Србији. Девојчице су чешће изложене тешким облицима телесног кажњавања него дечади, а посебно забрињава податак да су млађа деца, узраста од 1–4 године чешће изложена телесном кажњавању него деца старијих узраста.

Изложеност насиљу у породици омета успешан развој детета – психички, емоционални, сазнајни и социјални. Последице изложености насиљу се крећу од физичких (инвалидитет, соматски поремећаји), преко емоционалних поремећаја, искривљене

³³ Бабовић, М. (2015). *Теоријски и истраживачки присутни у проучавању структурног, културног и директног насиља*, Социологија, 57(2):331-352

³⁴ *Балканска епидемиолошка студија о злостављању и занемаривању деце*, 2012

³⁵ Извор: УНИЦЕФ. *Насиље према деци у Србији. Детерминанте фактори ризика и интервенције. Национални извештај*. 2016

³⁶ Републички завод за статистику и Истраживачка агенција Стратеџик маркетинг. (2006) *Истраживање вишеструких показатеља стања и положаја деце и жена у Републици Србији - МИЦСЗ*, 2005, Финални извештај. Београд

³⁷ UNICEF. *Serbia multiple indicator cluster survey 2010 – monitoring the situation of children and women*, Belgrade: UNICEF, 2011

³⁸ UNICEF. *Serbia multiple indicator cluster survey 2014 – monitoring the situation of children and women*, Belgrade: UNICEF, 2015

перцепције о себи (депресивност, анксиозност, агресивност, бес, непријатељски став, ниско самопоуздање, кривица, стид, посттрауматски стресни поремећај), сазнајних поремећаја (спутани развој сазнајних функција као општи поремећај, нпр. интелектуалне потешкоће, и селективни поремећаји, попут развојне дисхармоније, интелектуалне инхибиције, проблема са концентрацијом) и социјалних поремећаја (антисоцијално, криминално понашање, злоупотреба алкохола и наркотика, малолетничка трудноћа, поновљена виктимизација)³⁹

Занемаривање деце је такође појава којој се не поклања довољно пажње иако оно има дуготрајне неповољне исходе по развој детета, а не ретко је и узрок смрти детета, нарочито у првим годинама живота. Случајеви занемаривања деце често доспевају до центара за социјални рад тек када достигну тешке размере.⁴⁰ Превише ниска или превише висока очекивања родитеља од детета, нарочито од детета са инвалидитетом, сметњама у развоју, презаштићеност детета, искључивање детета из заједнице због забринутости за дететову безбедност или због стида, представљају специфичан облик занемаривања дететових потреба или злостављање који се често не препознаје.⁴¹

Студија негативних искустава у детињству реализована на узорку студентске популације у Србији показала је да постоје снажне везе између насиља у детињству и понашања које утиче на здравље. Код испитаника који су били изложени физичком насиљу је 1,5 пута већа вероватноћа да ће бити активни пушачи, двоструко већа вероватноћа да ће користити недозвољене дроге и 4,2 пута већа вероватноћа да ће покушати самоубиство.⁴²

3.4. Насиље у образовно-васпитним установама

Насиље у образовно-васпитним установама односи се на све облике насиља која се догоде у предшколској установи, школи, дому ученика и или у оквиру организованих образовно-васпитних активности. Без обзира када и где се дешавају, ситуације насиља чији су узроци настали у контексту установе, захтевају реаговање образовно-васпитне установе. Према налазима једног од најобимнијих истраживања о насиљу у школи које је спроведено у оквиру пројекта „Школа без насиља – ка сигурном и подстицајном окружењу за децу” у више наврата у периоду од 2005-2013. године, 44% ученика рекло је да је у периоду од три месеца која су претходила истраживању, било изложено вршњачком насиљу, било као жртве, као насилници, или и као жртве и као насилници. Међу њима, 45,8% доживело је вербално насиље, 33% физичко насиље и исто толико социјално насиље (сплеткарење, манипулативни односи итд.), док је 21% деце починило насиље. Дечаци се нешто чешће јављају као починиоци вршњачког насиља него девојчице и нешто су чешће изложени насиљу вршњака и одраслих. Четвртина ученика од петог до осмог разреда основне школе навела је да је била изложена вређању од стране наставника, 15% је навело да их је наставник ударио, а 5% да су били изложени претњама наставника.

Родно засновано насиље је такође распрострањено у школама и чак 69% ученика основне школе и 74% ученика средње школе пријавило је да су били изложени бар једном облику родно заснованог насиља, чешће девојчице него дечаци. Дечаци су чешће починиоци овог облика насиља и чешће него девојчице испољавају ставове оправдавања родно заснованог насиља према женама.⁴³

³⁹ Извор: УНИЦЕФ. Насиље према деци у Србији. Детерминанте фактори ризика и интервенције. Национални извештај, 2016

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Савез МНРО Србија и УНИЦЕФ, *Превенција и заштита деце са сметњама у развоју од насиља*, Београд: Савез МНРО Србија и УНИЦЕФ, 2013.

⁴² Рауновић et al. *Survey of adverse childhood experinece among Serbian university students. Report from the 2013/2014 survey*, Geneva: WHO

⁴³ Ј. Териман и др., *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији*, Факултет политичких наука, Центар за студије рода и политике, УНИЦЕФ, Србија, Београд, 2015.

Деца са сметњама у развоју су под већим ризиком од насиља уопште, а посебно од вршњачког насиља. У наведеном истраживању, више од половине анкетираних деце у специјалним школама (58%) било је укључено у инциденте насиља, и то најчешће као жртве (28%), затим као жртве и као насилници (23%), а најређе само као насилници (7%).⁴⁴ Према изјавама родитеља, 47% деце са сметњама у развоју је доживело неки облик насиља изван породице – у школи, предшколској установи, дневном боравку, местима окупљања. Деца су најчешће била изложена психичком насиљу и социјалном искључивању, а најчешћи починиоци су били вршњаци.⁴⁵

Према подацима извештаја „Стигматизација младих *LGBTI* особа од стране државних институција”,⁴⁶ који је резултат истраживања на узорку од 70 *LGBTI* особа на територији града Ниша, 57% испитаника извештава да је доживело насиље због своје сексуалне оријентације или родног идентитета, 33% је известило да је у ситуацији да често трпи насиље, док се 10% изјаснило да се насиље догодило једном. Починиоци насиља су чланови породице или породице партнера у 40% случајева, пријатељи, комшилук и колектив 32,5% случајева, а у 20% случајева починилац је непознато лице. Највиши проценат заступљеног облика насиља је психолошко (47,4%), потом физичко (39,5%), сексуално (5,3%), егзистенцијално (5,3%) и други облици насиља (2,6%). Добијени подаци показују да се велики проценат особа, које су обухваћене истраживањем није обраћао за помоћ надлежним институцијама након доживљеног насиља, а онај мали проценат који је затражио помоћ доживео је непријатности од радника здравства, полиције и школа. Важан податак је да су од здравствених установа добили одговарајућу услугу након задобијања повреда, као и да су од стране полиције, центра за социјални рад и образовних институција добили одговор да оне нису надлежне. Добијени подаци показују и то да је веома мали проценат испитаника старости до 18 година открио родитељима своју сексуалну оријентацију и родни идентитет (аутовање), као и да су у тим случајевима реакције родитеља биле негативне. Што се тиче испитаника старости од 19 до 29 година, процентуално је већи број оних који су се аутовали родитељима, али су реакције родитеља на аутовање такође негативне. Тек се код испитаника старосне доби од 30 до 39 година уочавају неутралне реакције родитеља на аутовање. Млади не откривају родитељима и породици своју сексуалну оријентацију и родни идентитет из страха од одбацивања од стране породице и пријатеља (30%), страха од одбацивања од стране породице (15,7%), док 7,1 % страхује од губитка посла.

Према подацима истраживања „Евалуација ефеката предмета Грађанско васпитање – 10 година после”,⁴⁷ међу испитаницима, ученицима завршних разреда средњих школа, социјална дистанца према припадницима других етничких и мањинских група генерално није изражена, али постоји према Албанцима (36%), припадницима *LGBTI* популације (41%), особама оболелим од сиде (40%).

Истраживање родно заснованог насиља у школама у Републици Србији⁴⁸ показало је да се 2/3 дечака од VI разреда основне школе до IV разреда средње школе сложило са ставом да особа хомосексуалне оријентације заслужује физичко насиље. Такође, 32% наставника у основним и средњим школама (као и 17% наставница у основним и 13% наставница у

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Савез МНРО Србија и УНИЦЕФ. Превенција и заштита деце са сметњама у развоју од насиља. Београд: Савез МНРО Србија и УНИЦЕФ, 2013.

⁴⁶ Стигматизација младих *LGBTI* особа од стране државних институција; Центар за социјални рад „Свети Сава” Ниш, Октобарски сусрети у социјалној заштити, Ниш 2016. године. Доступно на: <http://www.asocijacijaduga.org.rs/wp-content/uploads/2017/03/Stigmatizacija-mladih-LGBT-osoba-B5-print-2-1.pdf>

⁴⁷ „Евалуација ефеката предмета Грађанско васпитање – 10 година после”, Грађанске иницијативе и *Civil Rights Defenders*, 2019, аутори др Александар Бауцал, др Тамара Џамоња Игњатовић, др Зоран Павловић, др Каја Дамњановић, доступно на: <https://www.gradjanske.org/wp-content/uploads/2019/04/GV-GLAVNI-NALAZI-1.pdf>

⁴⁸ Центар за студије студије рода и политике политике, Факултет Факултет политичких политичких наука Универзитета Универзитета у Београду уз подршку УНИЦЕФ-а, 2015. <https://www.unicef.org/serbia/media/5976/file/Istra%C5%BEivanje%20rodno%20zasnovanog%20nasilja%20u%20C5%A1kolama%20u%20Srbiji.pdf>

средњим школама) сложило се са ставом да особа хомосексуалне оријентације не би требало да предаје у школи. Посебно се издвајају трендови повећања учесталости родно заснованог насиља са узрастом, и повећање процента дечака, који својим ставовима правдају родно засновано насиље. Истраживање је такође показало и да постоји сагласност међу децом и одраслима о потреби да се о овој теми говори и учи. У том смислу, 77% ученика и ученица у основној школи и 69% ученика и ученица у средњој школи сложило се са предлогом да се о овој теми више говори у школи. Истовремено, 75% запослених у основним школама и 68% запослених у средњим школама изразили су спремност да учествују у стручном усавршавању на тему родно заснованог насиља и родне равноправности.

3.5. Насиље у установама социјалне заштите

Према налазима истраживања У лавиринту насиља⁴⁹ из 2007. године, међу децом узраста 10–18 година, која су смештена у установе за децу без родитељског старања, готово да није било оних који нису имали искуство изложености насиљу – само 2,6% је тврдило да није доживело ни један облик насиља у дому. Три четвртине деце (76%) је изјавило да је било изложено вишеструким и понављаним облицима насиља – вербалном, психичком и физичком насиљу. Најчешћи починиоци су била друга деца из дома, мада се и особље налазило међу починиоцима. Велика већина особља (83%) је негирала да насиље представља проблем у дому или да је насиље одраслих према деци уопште присутно.

Новијих истраживања насиља над децом у домовима за децу без родитељског старања нема, али треба имати у виду да је Република Србија направила значајне помаке у деинституционализацији деце чему је допринело, између осталог, спровођење мера које је прописало надлежно Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања^{50 51}. Република Србија, данас, и има једну од најнижих стопа институционализоване деце у Европи. У односу на 2001. годину, однос деце у хранитељским породицама и институцијама је знатно промењен у корист хранитељства, тако да је 90% деце смештено у хранитељске породице, а 10 % у институције социјалне заштите. Намеће се потреба даљег истраживања појаве насиља над децом, како у институцијама, тако и у хранитељским породицама. Систем хранитељске заштите треба даље унапређивати, како кроз подизање компетенција хранитеља, тако и кроз бољи надзор над бригом коју хранитељи обезбеђују деци. Нарочито је потребно да се предузму мере ради развијања специјализованог хранитељства, како за децу са тешкоћама у развоју, тако и за децу жртве насиља и децу са проблемима у понашању.

Иако је процесом деинституционализације у оквиру реформе система социјалне заштите, број деце са инвалидитетом смештене у институције смањен, остатак деце у институцијама и даље носи велики ризик изложености свим облицима насиља, укључујући и оне структурне, који су последица лоших материјалних услова, неопремљености и неодговарајуће стручне компетенције особља.⁵² Поред занемаривања основних физичких и емоционалних потреба, деца са сметњама у развоју смештена у институције имају и ограничен приступ образовању. Већина није ни уписана у школе, а малобројни су уписани претежно у специјалне школе, што доприноси њиховој даљој сегрегацији и изолацији.⁵³

⁴⁹ Плут, Д, и Попадић, Д. *У лавиринту насиља*, Београд, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, 2007.

⁵⁰ Мере за отклањање неправилности у вршењу послова смештаја деце и омладине у установе социјалне заштите (2006)

⁵¹ Упутство министра за рад, запошљавање, борачка и социјална питања о поступању центра за социјални рад у организовању помоћи и подршке породици у случајевима постојања ризика од измештања деце (2015)

⁵² Тирић, Миловановић, Д, Шимоковић, Л, и др. *Склоњени и заборављени – Сегрегација и занемаривање деце са сметњама у развоју и одраслих особа са интелектуалним тешкоћама у Србији*, Београд: Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом, 2012.

⁵³ Јањић, Б, и Бекер, К. *Искључивање и сегрегација деце са сметњама у развоју на резиденцијалном смештају из образовног система – Резултати истраживања Образовање и живот у заједници као предуслов*

3.6. Насиље у друштвеној заједници

Насиље у друштвеној заједници обухвата различите облике директног насиља које према деци врше непознате или познате особе, али и структурне облике насиља који се манифестују као друштвено искључивање и дискриминација. Оно према неким дефиницијама обухвата све облике насиља који се дешавају изван куће, васпитно-образовних и других институција. То је насиље које се доживљава на улицама, спортским теренима и другим местима где се деца окупљају и друже. Дечји, рани и принудни брак се такође могу разматрати као видови насиља који се дешавају у друштвеној заједници.⁵⁴ Такође су присутни:

– **Насиље у спорту** – Уместо да буду зона промовисања здравог начина живота, спортски клубови су често арена насилних искустава; међу испитиваном децом која су укључена у спортске клубове, 51% је навело да је доживело насиље од стране својих клупских колега, а 41% од стране противника; чак 61% младих ангажованих у спорту доживело је насиље од стране тренера;⁵⁵

– **Вишеструки облици насиља** – Од структурних до директних, посебно су изложена деца из најугроженијих друштвених група — деца у уличној ситуацији, деца избеглице и деца мигранти. Ова деца лако постају жртве експлоатације, посебно сексуалне експлоатације, и у ризику су да доспеју у ситуацију трговине људима;⁵⁶

– **Насиље над *LGBTI* децом** – односно над децом другачије сексуалне оријентације и родног идентитета.

3.7. Злоупотреба дечјег рада

Злоупотребом дечјег рада сматра се онај рад детета, који је ментално, психички, социјално и морално опасан и штетан за дете и који утиче на образовање детета тако што онемогућава дете да похађа школу, обавезује дете да напусти образовање пре времена или прунуђује дете да похађа школу под изузетно тешким условима, укључујући и најгоре облике дечијег рада према Конвенцији Међународне организације рада бр. 128. Према подацима о злоупотреби дечјег рада у Републици Србији, 12% анкетираних деце узраста од 5 до 11 година, радно је активно дуже од једног сата недељно. Више од 20% деце узраста од 12 до 14 година, проводи мање од 14 сати недељно у обављању неког облика економске активности, док је једна четвртина малолетних лица старости од 15 до 17 година радно ангажована до 43 сата недељно. У Републици Србији је више од 9% деце узраста од 5 до 17 година обављало неки облик економске активности која има карактеристике дечијег рада. У дечијем раду више су укључени дечаци него девојчице (8,3% дечака и 1,7% девојчица), али треба имати у виду да су девојчице често ангажоване у чувању млађих и старијих чланова породице што је мање препознато као дечји рад. Злоупотреба дечјег рада у већој мери је присутна у сиромашним породицама и руралним областима у којима је 16% деце ангажовано у дечјем раду, углавном у пољопривреди, што је знатно више од просека (4%).⁵⁷ Деца која не

равноправности деце са сметњама у развоју, Београд, Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом. 2016.

⁵⁴ Pinheiro, PS. *World Report on Violence against Children. UN Secretary General's Study on Violence against Children*; 2006.

⁵⁵ Попадић, Д., Бачанац, Љ. и др. *Насилно понашање према и међу децом и младима у спорту – резултати истраживања и препоруке*. Београд: Центар за права детета, МОС, ГИЗ. 2011.

⁵⁶ УНИЦЕФ. *Насиље према деци у Србији. Детерминанте фактори ризика и интервенције. Национални извештај*. 2016.

⁵⁷ UNICEF: *Child Protection – An analysis of Multiple Indicator Cluster Survey Data*. Beograd: UNICEF Serbia, 2015.

похађају школу имају двоструко веће шансе да постану део незаконитог тржишта дечјег рада (7,9% деце која се налазе ван система образовања укључено је у тржиште дечјег рада, док је 3,3% деце која редовно похађају наставу учествује у овом виду експлоатације деце). У Посебном извештају Заштитника грађана о дечјем просјачењу⁵⁸, налаз овог органа је да:

– **Не постоји систематична и целовита евиденција деце чији је живот и рад повезан са улицом** – Непостојање евиденција о дечјем просјачењу, неконзистентност и непоузданост података о случајевима дечјег просјачења у релевантним органима, установама и организацијама, додатно компликује и отежава могућност да се предузме организована, усклађена и координисана акција на сузбијању, превенцији и елиминисању дечјег просјачења.

– **Недовољно је разумевање узрока појаве дечјег просјачења** – Представници органа извршне власти (из система социјалне заштите и полиције) проценили су као основне факторе ризика за појаву дечјег просјачења – припадност ромској етничкој групи и принуду детета на просјачење од стране организоване групе. Међутим, према речима деце која су укључена у просјачење, управо сиромаштво је био повод да започну са просјачењем.

– **Ромска деца** – У највећем су ризику за укључивање у просјачење, као најмаргинализованија група, услед екстремног сиромаштва (десет пута је веће сиромаштво ромске од већинске популације), гетоизације и искључености из друштвене заједнице, незапослености и необразованости њихових родитеља, живота и развоја у небезбедним и неповољним условима за живот и развој детета, без одговарајуће исхране, хигијене, здравствене заштите, недоступности предшколског образовања и стимулације на раном узрасту.

Неразумевање значаја раног узраста и потенцијала друштвених система за инклузију деце на раном узрасту има за последицу недостатак визија, стратегија и ефикасних превентивних програма за спречавање, сузбијање и искорењивање појаве дечјег просјачења. С обзиром да се у погледу разумевања ове појаве, њених узрока и фактора ризика, деца која живе и раде на улици и баве се просјачењем значајно разликују од одраслих у чијој је надлежности да им пружају заштиту, очекивано је и да су постојеће мере које примењују државни органи и институције неефикасне и неодговарајуће. Такве оцене дају сами стручњаци органа јавне власти, који су предузимали ове мере и саопштавају да се преко 50% деце према којима су ове мере предузимане враћају на улицу и настављају са просјачењем. Иако је свим стручњацима из државног сектора позната вишеструка угроженост живота, физичког здравља и развоја детета које просјачи због дуготрајног боравка на улици и изложености бројним ризицима, државни органи и институције не спроводе теренски рад и немају организоване активности на терену намењене непосредном пружању заштите и смањењу штете на лицу места. Деца која просјаче, како у прописима тако и у пракси, немају јасно признат статус детета жртве експлоатације, насиља, злостављања и занемаривања. Напротив, са навршених 14 година сматрају се извршиоцима кривичног дела или прекршаја, постају легитиман објекат полицијских овлашћења и овлашћења комуналне милиције и улазе у поступке у којима им се изричу санкције. Капацитети органа и установа надлежних за превенцију и сузбијање дечјег просјачења су недовољни, како са становишта материјалних средстава, тако и са становишта броја запослених. Не постоје стручни стандарди који одређују поступање државних органа и институција у случајевима дечјег просјачења. У случајевима када се предузимају одређене мере, њих карактерише неорганизованост, несистематичност и стихијност. Ефекти предузетих мера не прате се и не анализирају. Тамо где постоје, подаци указују да се највећи број деце према којој су, због просјачења, предузете законом предвиђене мере, враћа на улицу и наставља са просјачењем. Криминализовање и санкционисање деце која просјаче и њихових родитеља није умањило појаву „деце улице”, укључујући и дечје просјачење. Мере надлежних органа и установа у функцији реакције на дечје просјачење, нису усмерене на узроке просјачења. Превентивне мере – оне које су

⁵⁸ <https://ombudsman.rs/index.php/lang-sr/component/content/article/1598>

расположиве и могу у одређеној мери деловати на узроке дечјег просјачења (као што је материјална помоћ) – предузимају се у малом обиму. Изостаје ангажовање јединица локалне самоуправе да, у складу са својим надлежностима и одређеним средствима, пруже финансијску и сваку другу помоћ и подршку органима, институцијама и невладиним организацијама у активностима које предузимају ради сузбијања и превенције дечјег просјачења и заштите деце укључене у просјачење.

3.8. Насиље у дигиталном простору

Дигитални простор постаје све значајнији контекст у коме су деца изложена насиљу. Резултати истраживања из 2019. године⁵⁹ показују да 65% најмлађих испитаника из узорка узраста 9 и 10 година и готово сви учесници (98%) из најстарије узрасне групе (15–17 година), према сопственим изјавама, свакодневно приступају интернету са мобилног/паметног телефона. Деца почињу да користе интернет у све млађем узрасту, на персонализован начин (са властитих, мобилних уређаја), без одговарајућег увида родитеља/старатеља у њихове активности, што има важних импликација у пракси. Сваки трећи ученик из узорка, током последњих годину дана, доживео је неко узнемиравајуће искуство на интернету. Дигитално вршњачко насиље доживело је 16% ученика, док је 15% доживело насиље у интеракцији уживо. Трећина испитаних ученика у исто време је трпела и вршила дигитално насиље. Један проценат ученика (у распону од 13% до 51%, у зависности од врсте понашања), чешће старији него млађи, понаша се на интернету тако да себе и лица из свог окружења излаже различитим ризицима. Реч је најчешће о дељењу личних података, „пријатељствима” на друштвеним мрежама и контактима (најпре преко интернета, а касније и уживо) са непознатим лицима, скривању идентитета. Међу испитаним ученицима, једна четвртина њих (нешто више дечака, него девојчица) упознали су уживо некога кога су први пут упознали преко интернета. Ова понашања не морају нужно нашкодити деци и често су безазлена, али представљају ризик.

3.9. Насиље у медијском простору

Извештавање медија често је оптерећено сензационализмом, тако да такво извештавање може оставити трајне и врло озбиљне последице по здравље и правилан развој детета. Деца су изложена разноликим насилним, дискриминаторним и садржајима који имају говор мржње, родне и друге стереотипе и предрасуде, те по својим карактеристикама представљају штетан садржај како је дефинисала Конвенција о правима детета. Такво извештавање медија забрањено је Законом о јавном информисању и медијима, као и Правилником о заштити права малолетника у области пружања медијских услуга („Службени гласник РС”, број 25/15), али се ипак догађа свакодневно и није адекватно спречавано, сузбијано и санкционисано.

4. ДЕФИНИСАЊЕ ЖЕЉЕНЕ ПРОМЕНЕ

Као резултат истраживања, мапирања и консултација са кључним интересним групама у систему за превенцију и заштиту деце од насиља (истраживачима, стручњацима, активистима, пружаоцима услуга из цивилног сектора, државним службеницима и

⁵⁹ „Коришћење интернета и дигиталне технологије код деце и младих у Србији. Резултати истраживања Деца Европе на интернету” (аутори: Добринка Кузмановић, Зоран Павловић, Драган Попадић и Тијана Милошевић)

креаторима политика), дефинисана је листа од једанаест кључних приоритета за актуелну политику усмерену на интервенције у систему превенције и заштите деце од насиља.

Ради достизања жељеног стања, односно визије, основни принцип на којем се Стратегија заснива јесте поштовање и примена права детета садржаних у Конвенцији УН о правима детета, према којој дете има право на слободу од свих облика насиља, злостављања, злоупотребе или занемаривања. Обавеза државе је да примени мере за спречавање насиља над децом и да обезбеди заштиту детета од свих облика насиља у свим окружењима: у породици, установама, институцијама и широј друштвеној средини. Сви облици насиља, злостављања, злоупотреба или занемаривања детета, којима се угрожава или нарушава физички, психички и морални интегритет личности детета представљају повреду једног од основних права детета – права на живот, опстанак и развој. Мере за спречавање насиља и за заштиту деце од свих облика насиља које су обухваћене Стратегијом у складу су са основним правима детета садржаним у Конвенцији о правима детета, а то су: право на недискриминацију (члан 2), право на превасходност најбољег интереса детета (члан 3), право на живот, опстанак и развој (члан 6) и право на партиципацију (члан 12).

Стратегија се односи на сву децу, без дискриминације, односно без обзира на породични статус, етничко порекло, пол, језик, вероисповест, националност и друга лична својства.

Најбољи интерес детета треба да буде од превасходног значаја у свим активностима које се тичу деце, односно подразумева да интерес детета има предност над интересом родитеља, односно старатеља, установе, институције или заједнице, у ситуацијама када се ови интереси разликују од интереса детета.

Партиципација детета подразумева да дете има право на слободно изражавање свога мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу, у зависности од узраста детета, когнитивних, емоционалних, социјалних способности. Партиципација се обезбеђује давањем примерених информација детету, консултовањем детета и учешћем у одлучивању у свим фазама процеса превенције и заштите, и то на начин који одговара узрасту и развојним способностима детета.

Визија, односно жељено стање чијем достизању Стратегија доприноси је да сва деца у Републици Србији одрастају у безбедном и подстицајном окружењу у коме се у потпуности поштује право детета на заштиту од свих видова насиља.

Жељене промене усмерене су ка следећим приоритетима препознатим као минималан услов без којег даљи развој овог система није могућ:

1) **Бољој усклађености интервенција са релевантним политикама** – Препоручује се да у новом стратешком оквиру структурне детерминанте и шири друштвено-економски, културни и институционални фактори буду узети у обзир на систематичнији и доследнији начин, те да политике заштите од насиља према деци буду доследније повезане са другим релевантним политикама које су директније усмерене на ове детерминанте насиља. Ту спадају: политике борбе против сиромаштва и социјалне искључености, како генералне, тако и оне које су посебно намењене побољшању укључености конкретних група (Роми, особе с инвалидитетом, деца у уличној ситуацији и *LGBTI* деца), као и стратегије које одређују развој одређених области (на пример, рурални развој) или одређених сектора (на пример, социјалне заштите, запошљавања, образовања, јавног здравља).

2) **Јачању улоге Савета за права детета** као кључног механизма за координацију, праћење и евалуацију мера и активности за превенцију и заштиту деце од насиља.

3) **Јачању међусекторске сарадње** – Међусекторска сарадња и успостављање партнерства је један од предуслова ефикасног функционисања система превенције и заштите деце од насиља. Препоручује се доношење протокола који уређују међусекторску сарадњу у коме се дефинишу области сарадње, прописују процедуре сарадње, улоге и одговорности свих сектора релевантних за заштиту деце од насиља и развијање методологије за систематично праћење примене овог протокола.

4) **Побољшање ефикасности система праћења** – Препоручује се јачање система праћења спровођења протокола, ефикасности међусекторских тимова у локалним заједницама и функционисања сваког појединачног дела система превенције и заштите деце од насиља, као и систематски развој и примена система раног упозоравања с јасним индикаторима и механизмима узбуђивања. С тим у вези најважније је усагласити максимално могуће дефинисане параметре праћења и методологије извештавања уз бољу координацију.

5) **Унапређење локалног нивоа система заштите** – Препоручује се развој локалних акционих планова и расподеле локалних буџета, те преношење добрих локалних пракси на регионални или национални ниво.

6) **Континуирани рад на подизању свести и промена друштвених норми, вредности и ставова** – Препоручује се даљи наставак кампања нулте толеранције према насиљу, подстицања ненасилне комуникације, забране насилног дисциплиновања деце и подстицања родне равноправности и недискриминације.

7) **Унапређивање компетенција запослених у институцијама које се баве децом** – Препоручује се развој програма обуке за примену стратегија, акционих планова и протокола које се односе на заштиту деце од насиља, као и програма обуке за пружање услуга које се односе на превенцију и заштиту деце од насиља за носиоце правосудних функција, државне службенике, као и представнике јавних служби и организација цивилног друштва.

8) **Подршка породицама у развоју родитељских компетенција** – Препоручује се развој подршке породицама, који треба да обухвати низ различитих мера и услуга које ће омогућити превенцију, рано откривање и реаговање, укључујући и услуге породичног сарадника: систем ране интервенције кроз педијатријску и патронажну службу; развојна саветовалишта; праћење у систему образовања и васпитања; програми превенције који ће ојачати родитељске вештине; програми рехабилитације за учиниоце насиља.

9) **Развој услуга превенције, директне подршке и заштите деце из осетљивих група** – Ту се убрајају: деца са сметњама у развоју и инвалидитетом, деца у сукобу са законом, деца изложена децјем раду, децјем, раном и принудном браку, деца из ромских насеља, деца која су мигранти и избеглице, а нарочито деца без пратње. Препоручује се развој система идентификовања и раног упозоравања у овим областима, као и проширење и омасовљење и обезбеђење одрживог финансирања постојећих услуга (нпр. свратишта за децу у уличној ситуацији или децу у сукобу са законом, као и програме интензивног третмана према деци у сукобу са законом, које по закону треба да обезбеде и финансирају јединице локалне самоуправе, што у пракси није увек случај).

10) **Убрзавање деинституционализације, али уз истовремено јачање надзора над установама за смештај деце** – До завршетка процеса деинституционализације, препоручује се редовнији и ефикаснији надзор над установама, као и редовно вршење надзора везаног за насиље према деци у хранитељским породицама и развијање специјализованог хранитељства за децу са сметњама у развоју и децу са проблемима у понашању, као и успостављање система и стандарда испитивања да ли је дете у хранитељству изложено насиљу (смернице за партиципацију деце, детектовање фактора ризика, индикација насиља односно доказа да насиље постоји или прети).

11) **Обезбеђивање и јачање финансирања система превенције и заштите од насиља према деци и с њим повезаних програма** – Држава има одговорност да истраје у посвећености овом питању и препоручује се обезбеђивање јавних средстава ради успешног извршења преузетих обавеза, а посебно повећање броја запослених у установама и службама које се баве заштитом деце од насиља, у социјалној заштити, образовању и здравственој заштити. Такође се препоручује да Влада ефикасније користи партнерства и сарадњу с међународним донаторима ради усмеравања расположивих средстава у ове програме.

У процесу достизања жељених промена, а како би се што ефикасније супротставило насиљу према деци, неопходна је сарадња свих заинтересованих страна и надлежних

институција, као и њихова повезаност у интегрисаном одговору на насиље, а пре свега:

– **Одбора за права детета Народне Скупштине** имајући у виду да је у Народној скупштини 2010. године формиран Одбор за права детета као стално радно тело; председник Одбора је председник Народне скупштине. Поред председника Народне скупштине, Одбор чине потпредседници Народне скупштине, народни посланици и председник Одбора за рад, социјална питања, друштвену укљученост и смањење сиромаштва;

– **Савета за права детета** као саветодавног тела Владе, које је формирано 2002. године са задацима да: иницира мере за усклађивање политике Владе у областима које се односе на децу и младе (здравство, образовање, култура, социјална питања); иницира мере за изграђивање целовите и кохерентне политике према деци и младима; дефинише препоруке за остваривање важних социјалних индикатора у области бриге о деци и предлаже политике остваривања права деце у складу са Конвенцијом УН о правима детета; анализира ефекте предузетих мера надлежних органа по децу, младе, породице са децом и наталитет; као и да прати остваривање и заштиту права детета у Републици Србији;

– **Савета за праћење примене препорука механизма УН за људска права**, који је Влада основала 25. децембра 2014. године са задатком да прати примену свих препорука које Република Србија добија од Савета за људска права УН у оквиру циклуса универзалног периодичног прегледа и уговорних тела УН за људска права;

– **Савета за праћење и унапређење рада органа кривичног поступка и извршења кривичних санкција према малолетницима** образованог 2009. године, на предлог Министарства правде, у складу са Законом о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица са задатком да прати примену одредаба закона и других подзаконских аката и давање иницијатива за њихову измену;

– **Савета за борбу против трговине људима** образованог Одлуком Владе („Службени гласник РС”, број 92/17) ради координације националних и међународних активности за борбу против трговине људима, разматрања извештаја релевантних тела међународне заједнице о трговини људима, заузимања ставова и предлагања мера за спровођење препорука од стране међународних тела у борби против трговине људима, праћења и оцењивања напретка у спровођењу Стратегије превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом и заштите жртава 2017–2022 и Акционог плана за њено спровођење, као и ради усклађивања поступања надлежних државних органа и других организација и институција које су од значаја за борбу против трговине људима и предлагања мера за решавање уочених проблема и ангажовања потребних ресурса;⁶⁰

– **јединица локалне самоуправе;**

– **јавних установа из области социјалне и здравствене заштите, образовања, посебне управе и агенције;**

– **Заштитника грађана**, независног државног органа који штити и унапређује остваривање права грађана контролишући да ли органи и организације које обављају јавна овлашћења свој посао раде законито и правилно. Један од заменика заштитника грађана је заменик за права детета и родну равноправност.

– **Повереника за заштиту равноправности**, као независног и самосталног државног органа, који је сагласно одредбама Закона о забрани дискриминације формиран као орган специјализован за спречавање свих облика и случајева дискриминације, заштиту равноправности у свим областима, као и унапређивање остваривања и заштите равноправности.

– **ресорних министарства** за област рада и социјалне заштите, здравства, просвете и васпитања, унутрашњих послова, правде, информационог друштва, локалне самоуправе и омладине и спорта.

⁶⁰ У оквиру Министарства унутрашњих послова успостављена је Канцеларија за координацију активности у борби против трговине људима, која прати, координира, надзире и усмерава примену мера и активности у борби против трговине људима, врши стручне припреме за седнице Савета за борбу против трговине људима и спроводи одлуке Савета.

– **правосудних органа**, који имају надлежности у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, кривичном поступку према малолетним учиниоцима кривичних дела, породичноправним и другим стварима.

5. ЦИЉЕВИ СТРАТЕГИЈЕ

5.1. Општи циљ

Општи циљ Стратегије је **обезбеђен континуирани свеобухватни одговор друштва на насиље према деци, у складу са динамиком изазова, ризика и претњи, кроз унапређен систем превенције, заштите и подршке.**

Показатељи на нивоу општег циља (показатељ ефекта):

- Број деце која пријављују центру за социјални рад да су била жртве насиља на годишњем нивоу; Почетна вредност: 7 741
- Број деце жртава насиља за које је центар за социјални рад предузео поступке за заштиту; Почетна вредност: 7.443
- Број деце жртава насиља за које је центар за социјални рад предузео мере заштите пред судом; Почетна вредност: 100
- Укупан број склопљених споразума о сарадњи у примени протокола за заштиту деце од насиља на локалном нивоу; Почетна вредност: 134
- Успостављена Национална база са стандардизованим индикаторима за прикупљање и анализу података о насиљу према деци; Почетна вредност: 0-Не

5.2. Посебни циљеви

Посебни циљеви Стратегије су:

1) Превенција и систематски рад на промени ставова, вредности и понашања у односу на насиље према деци

Показатељи на нивоу посебног циља (показатељ исхода):

- Број професионалаца чије компетенције и сензибилитет за превентивни рад су унапређени; Почетна вредност: 0
- Број деце чији капацитети за превенцију насиља и самозаштиту су ојачани; Почетна вредност: 100.000
- Број родитеља, старатеља, хранитеља чији капацитети за превенцију насиља над децом су ојачани; Почетна вредност: 0
- Број корисника интегрисаних услуга ране интервенције усмерених ка деци и породици у ризику; Почетна вредност: 0
- Број медија сензибилисаних за професионално информисање о насиљу и промоцију толеранције, ненасиља и недискриминације; Почетна вредност: 43

2) Интервенције усмерене ка заштити деце од насиља

Показатељи на нивоу посебног циља (показатељ исхода):

- Пораст удела деце сведока у кривичном поступку којима је пружена подршка кроз сарадњу судова са јединицама за подршку деци у кривичном поступку, у односу на укупан број деце сведока; Почетна вредност: 100
- Пораст удела малолетних учинилаца обухваћених различитим мерама подршке; Почетна вредност: 100

– Пораст удела запослених у установама и институцијама чије компетенције за подршку деци жртвама и сведоцима насиља су унапређене у односу на укупан број запослених који се бави овом тематиком; Почетна вредност: 100

3) Нормативни оквир, институционални и организациони механизми за превенцију и заштиту деце од насиља

Показатељи на нивоу посебног циља (показатељ исхода):

– Унапређена усклађеност нормативног оквира са ратификованим међународним документима и међународним стандардима; Почетна вредност: 50% усклађеност

– Удео финансираних пројеката/програма превенције из средстава наменских трансфера, у односу на укупна средства; Почетна вредност: Биће утврђено.

6. МЕРЕ И АКТИВНОСТИ

Ради достизања општег и посебних циљева Стратегије, реализоваће се следеће мере и активности:

6.1. Посебан циљ 1: Превенција и систематски рад на промени ставова, вредности и понашања у односу на насиље према деци

Мера 1.1: Унапређивање капацитета професионалаца у сектору образовања, социјалне и здравствене заштите, полиције и правосуђа за превенцију насиља над децом:

– **Активност 1.1.1.** Анализирати постојеће и израдити нове предлоге курикулума/модула за образовање, као и програме обуке за рад професионалаца/ки у образовно-васпитним установама, установама социјалне заштите, у систему здравствене заштите, полицији и правосуђу,

– **Активност 1.1.2.** Организовати обуке за унапређивање компетенција у областима ненасилне комуникације, толеранције на различитости, антидискриминацију, родну равноправност, конструктивно и ненасилно васпитање, позитивну дисциплину за запослене у образовно-васпитном систему кроз акредитоване семинаре стручног усавршавања,

– **Активност 1.1.3.** Организовати обуке за запослене у образовно-васпитним установама за рад са децом на заштити од различитих облика трговине децом,

– **Активност 1.1.4.** Организовати обуке за запослене у образовно-васпитним установама за препознавање ризика од насилног екстремизма,

– **Активност 1.1.5.** Организовати обуке за саветнике/це-спољне сараднике/це за заштиту деце од насиља,

– **Активност 1.1.6.** Израдити, акредитовати и пилотирати програме за превенцију насиља над децом са сметњама у развоју,

– **Активност 1.1.7.** Оснаживати запослене у предшколским установама за рано препознавање деце у ризику од различитог облика насиља кроз различите видове стручног усавршавања;

Мера 1.2: Унапређивање капацитета деце за превенцију насиља:

– **Активност 1.2.1.** Континуирано унапређивати капацитет деце кроз обуке у образовно-васпитним установама (на редовним часовима; на часовима одељењске заједнице; кроз активности ученичког парламента и вршњачких тимова) кроз интегрисање садржаја на тему права детета, ненасилне комуникације, антидискриминације, родне равноправности, као

и информисање о механизмима заштите од свих облика насиља којима деца могу бити изложена,

- **Активност 1.2.2.** Организовати едукативне активности деце за препознавање ризика и реаговање у ситуацијама насиља у оквиру редовних и ваннаставних предшколских и школских програма,

- **Активност 1.2.3.** Организовати вршњачке радионице/трибине о превенцији и заштити деце од свих облика насиља, као и ненасилним начинима решавања сукоба,

- **Активност 1.2.4.** Формирати вршњачке тимове за заштиту од насиља у образовно-васпитним установама,

- **Активност 1.2.5.** Реализовати вршњачке радионице за децу и младе на тему трговине децом,

- **Активност 1.2.6.** Оснаживати ученике/це и превенирати ризична понашања кроз спортске и едукативне активности и развијање здравих животних стилова,

- **Активност 1.2.7.** Организовати едукацију деце у оквиру пројекта „Образовање за права детета”,

- **Активност 1.2.8.** Организовати активности са децом узраста 15–18 година којима се промовишу солидарност, разумевање, толеранција, родна равноправност и принципи инклузивног друштва;

Мера 1.3: Унапређивање капацитета родитеља, старатеља и хранитеља за превенцију насиља над децом:

- **Активност 1.3.1.** Организовати обуке родитеља, старатеља и хранитеља у оквиру општинских савета родитеља, савета родитеља установа и родитељских састанака,

- **Активност 1.3.2.** Израдити едукативне материјале за родитеље, старатеље и хранитеље (приручници, водичи, брошуре, веб странице),

- **Активност 1.3.3.** Организовати обуке/радионице/трибине за родитеље, старатеље и хранитеље на тему права детета, позитивног дисциплиновања деце у предшколским установама, основним и средњим школама и постојећим школама родитељства,

- **Активност 1.3.4.** Креирати и реализовати специфичне програме за родитеље, старатеље и хранитеље деце која су вишеструко дискриминисана и у повећаном ризику од насиља,

- **Активност 1.3.5.** Организовати обуке родитеља, старатеља и хранитеља за препознавање ризичних облика понашања који су у вези са различитим облицима насилног понашања,

- **Активност 1.3.6.** Креирати превентивне програме за развијање родитељских вештина и одговорно родитељство,

- **Активност 1.3.7.** Креирати едукативне садржаје и материјале за родитеље у циљу превенције родно заснованог насиља и перпетуирања родно стеротипних образаца у васпитању који подстичу насиље и насиље засновано на сексуалној оријентацији и родном идентитету,

- **Активност 1.3.8.** Подржати позитивно родитељство кроз телефонско саветовање, телефонску апликацију и веб презентације саветовалишта „Хало беба” и „Школа родитељства”;

Мера 1.4: Рана интервенција, подршка деци и породици у ризику:

- **Активност 1.4.1.** Креирати и реализовати специфичне програме за родитеље са мером превентивног и корективног надзора над вршењем родитељског права,

- **Активност 1.4.2.** Унапређивати сарадњу центара за социјални рад са патронажним службама у циљу раног препознавања ризика изложености насиљу,

- **Активност 1.4.3.** Креирати и реализовати програме обуке здравствених радника и здравствених сарадника за препознавање ризика и појавних облика насиља,

- **Активност 1.4.4.** Унапређивати свеобухватне систематске прегледе у области здравствене заштите на узрасту детета до 36 месеци, укључивањем обавезне процене психосоцијалних ризика,

- **Активност 1.4.5.** Организовати мултисекторске обуке (здравство, социјална заштита, образовање, полиција) за препознавање и регулисање дететовог агресивног понашања као и за побољшање вештина за рад с децом која имају проблеме у понашању,
- **Активност 1.4.6.** Унапређивати компетенције здравствених радника и здравствених сарадника за рад са децом са сметњама у развоју и са децом која су у ризику од различитих облика насиља,
- **Активност 1.4.7.** Унапређивати компетенције социјалних радника за рад са децом са сметњама у развоју и са децом која су у ризику од различитих облика насиља,
- **Активност 1.4.8.** Организовати програме психосоцијалне подршке за родитеље деце са сметњама у развоју и са инвалидитетом,
- **Активност 1.4.9.** Успоставити мобилне тимове за породице са децом из осетљивих група, посебно у изолованим и руралним заједницама,
- **Активност 1.4.10.** Креирати и пилотирати програме третмана/рада са родитељима којима је изречена мера упућивања на разговор у породично саветовалиште или у установу специјализовану за посредовање у породичним односима,
- **Активност 1.4.11.** Креирати и пилотирати програме рада са децом са структурисаним поремећајима понашања,
- **Активност 1.4.12.** Обезбедити одрживост услуге породични сарадник/ца, повећањем броја породичних сарадника,
- **Активност 1.4.13.** Обезбедити доступност услуга и подршке за сву децу кориснике породичног смештаја,
- **Активност 1.4.14.** Пружати психо-социјалну подршку за хранитељске породице и децу на породичном смештају;

Мера 1.5: Сензибилизација јавности за превенцију насиља над децом:

- **Активност 1.5.1.** Креирати информативни материјал широко доступан родитељима у центрима за социјални рад, здравственим и васпитно-образовним установама – са методолошким приступом прилагођеном осетљивој групи (за слепе и слабовиде особе, децу са интелектуалним потешкоћама и др.),
- **Активност 1.5.2.** Организовати едукативне кампање за промоцију корисне, креативне и безбедне употребе информационих технологија – Пројекат ИТ Караван,
- **Активност 1.5.3.** Спроводити програм „Основи безбедности деце” намењеног развоју безбедносне културе и унапређењу безбедносне заштите ученика и ученица основних школа,
- **Активност 1.5.4.** Спровести акцију „Месец октобар – Месец борбе против трговине људима”,
- **Активност 1.5.5.** Спроводити кампању „Стоп породичном насиљу”, под називом „16 дана активизма” намењену борби против насиља у породици и партнерским односима,
- **Активност 1.5.6.** Организовати обуке за представнике/це медија о начинима извештавања о деци и о креирању афирмативних медијских садржаја.

6.2. Посебни циљ 2: Интервенције усмерене ка заштити деце од насиља

Мера 2.1: Заштита и подршка деци жртвама и сведоцима насиља и њиховим породицама:

- **Активност 2.1.1.** Унапредити рад служби за пружање подршке и помоћи сведоцима и оштећенима у циљу бољег приступа деци жртвама и сведоцима насиља у породици,
- **Активност 2.1.2.** Обезбедити примену стандарда за рад прихватилишта и сигурних кућа за децу жртве насиља,
- **Активност 2.1.3.** Организовати обуке за рад телефонских саветника за рад на СОС линији за пријаву насиља у школама,
- **Активност 2.1.4.** Повећати доступност услуга СОС телефона за децу жртве насиља,

– **Активност 2.1.5.** Организовати конференције случаја за подршку деци жртвама и сведоцима насиља;

Мера 2.2: Развијање механизма подршке за учиниоце насиља:

– **Активност 2.2.1.** Успоставити методологију рада и сарадње између субјеката укључених у спровођење превентивних мера или заштитног надзора који је одређен уз условну осуду,

– **Активност 2.2.2.** Припремити нове специјализоване програме третмана за пунолетне учиниоце кривичних дела насиља над децом којима су изречене превентивне мере или условна осуда са заштитним надзором,

– **Активност 2.2.3.** Унапредити постојеће и увести нове специјализоване програме третмана за малолетне учиниоце кривичних дела,

– **Активност 2.2.4.** Организовати обуке за запослене у васпитно-поправним и казнено-поправним заводима у службама за третман за примену програма припреме за отпуст;

Мера 2.3: Унапређивање компетенција професионалаца за заштиту и подршку деци:

– **Активност 2.3.1.** Анализирати постојеће праксе и дефинисати препоруке за унапређивање подршке, праћења и вредновања професионалаца у свим системима,

– **Активност 2.3.2.** Анализирати и дефинисати препоруке за акредитацију и спровођење заједничког програма обуке у свим системима,

– **Активност 2.3.3.** Креирати и реализовати обуке тимова за заштиту од насиља у образовним установама, за препознавање и процену ризика за дете, као и примену и праћење спровођења прописаних процедура,

– **Активност 2.3.4.** Креирати и реализовати обуке стручних тимова за заштиту од насиља у здравственим установама за препознавање и процену ризика за дете, као и примену процедура у заштити деце,

– **Активност 2.3.5.** Креирати и реализовати обуке стручних радника/ца у центрима за социјални рад за препознавање и процену ризика за дете, као и примену процедура у заштити деце,

– **Активност 2.3.6.** Организовати обуке полицијских службеника/ца који поступају у случајевима малолетничке делинквенције за препознавање случајева принуде малолетних лица на вршење кривичних дела,

– **Активност 2.3.7.** Организовати обуке полицијских службеника/ца који поступају у случајевима искоришћавања деце у порнографске сврхе, препознавање да ли има елемената трговине људима у кривичном делу приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетног лица за порнографију,

– **Активност 2.3.8.** Израдити анализу поступања полиције у случајевима препознавања трговине децом ради вршења кривичних дела,

– **Активност 2.3.9.** Израдити анализу поступања полиције у случајевима искоришћавања малолетних лица у порнографске сврхе,

– **Активност 2.3.10.** Организовати обуке полицијских службеника/ца у области права детета и малолетничког кривичног права, заштите деце од насиља и насиља у породици.

6.3. Посебни циљ 3: Нормативни оквир, институционални и организациони механизми за превенцију и заштиту деце од насиља

Мера 3.1: Јачање системских и институционалих механизма одговора на све облике насиља према деци

– **Активност 3.1.1.** Извршити измене и допуне Породичног закона тако да садржи:

(1) Изричиту забрану телесног кажњавања

(2) Јасно формулисане мере у оквиру корективног надзора над вршењем родитељског права

(3) Прописану обавезу успостављања међуресорне сарадње у области превенције и заштите насиља над децом

(4) Брисати одредбу којом се дозвољава склапање малолетничког брака уз дозволу суда,

– **Активност 3.1.2.** Извршити измене и допуне Закона о социјалној заштити којим ће се:

(1) Унапредити одредбе о трансформацији установа за смештај деце

(2) Прописати основ за оснивање центара за породицу и децу у оквиру којих би се пружале услуге мале домске заједнице

(3) Унапредити одредбе које се односе на превентивне програме подршке за децу,

– **Активност 3.1.3.** Израдити и усвојити посебне протоколе за заштиту деце од насиља усаглашене са Општим протоколом,

– **Активност 3.1.4.** Организовати обуке инспектора/ки у образовно-васпитном, здравственом и систему социјалне заштите за праћење и осигурање примене протокола,

– **Активност 3.1.5.** Анализирати примену законског инстутута лишења родитељског права,

– **Активност 3.1.6.** Спроводити превентивне контроле у циљу утврђивања пропуста у поступању полицијских службеника у примени законских, подзаконских и интерних обавезујућих аката у области малолетничког законодавства,

– **Активност 3.1.7.** Израдити Правилник о ближим условима и начинима препознавања облика злостављања, злоупотребе, дискриминације и насиља над децом у спорту;

Мера 3.2. Успостављање, развој и обезбеђивање одрживости мера усмерених на заштиту деце од насиља:

– **Активност 3.2.1.** Унапредити капацитете установа и органа на локалном нивоу за међусекторску сарадњу, оснивањем локалних тимова за заштиту деце од злостављања и занемаривања у уличној ситуацији,

– **Активност 3.2.2.** Изменити Уредбу о наменским трансферима тако да се обезбеде средства за програме превенције и заштите деце од насиља;

Мера 3.3. Унапређивање система за прикупљање и управљање подацима о насиљу над децом:

– **Активност 3.3.1.** Израдити и стандардизовати индикаторе у домену насиља према деци,

– **Активност 3.3.2.** Евидентирати кривична дела, прекршаје и случајеве насиља у породици у оквиру Јединственог информационог система МУП.

7. МЕХАНИЗМИ ЗА СПРОВОЂЕЊЕ МЕРА И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР ЗА ПРАЋЕЊЕ СПРОВОЂЕЊА, ВРЕДНОВАЊЕ УЧИНКА И ИЗВЕШТАВАЊЕ

Примена Стратегије захтева планирање и координисано ангажовање институција на националном, покрајинском и локалном нивоу. Ову стратегију спроводе државни органи и органи јединица локалне самоуправе Републике Србије у оквиру својих надлежности у сарадњи са организацијама цивилног друштва. У случајевима када је активност у надлежности више органа, онај орган који има претежну надлежност преузима одговорност за њено извршење, а сви остали су именовани као партнери. Управљање Стратегијом састоји се од праћења, извештавања и оцењивања спровођења Стратегије. Праћењем, извештавањем

и оцењивањем испуњености циљева Стратегије, процењује се ефективност, ефикасност и релевантност спроведених активности. На наведени начин се такође детаљније анализирају проблеми и препреке које су настале у процесу спровођења Стратегије, препознају остварена побољшања у раду како би се створили услови за предлагање нужних измена и допуна.

Ради праћења и извештавања о примени Стратегије, Влада ће образовати Радну групу за спровођење и праћење Стратегије (у даљем тексту: Радна група). Радну групу чине представници министарстава и државних органа, који поседују стручна знања из области од значаја за спровођење Стратегије и то: Министарства унутрашњих послова, Министарства правде, Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Министарства здравља, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарства трговине, туризма и телекомуникације, Министарства финансија, Министарства омладине и спорта, Министарства државне управе и локалне самоуправе, Републичког јавног тужилаштва, Канцеларије за људска и мањинска права, Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва, Повереника за заштиту равноправности и представника организација цивилног друштва. Састав Радне групе, председник, његов заменик, задаци и рок извршења задатака Радне групе уређују се решењем о образовању Радне групе.

Организације цивилног друштва учествују у праћењу и извештавању о спровођењу Стратегије именованем представника организација цивилног друштва које се баве унапређењем положаја и заштитом права детета у Радну групу. Представник организација цивилног друштва бира се у сарадњи са Канцеларијом за сарадњу са цивилним друштвом, о чему ова канцеларија обавештава Радну групу.

У складу са принципом партиципације деце, као једним од основних принципа на којима се ова Стратегија заснива, неопходно је разрадити механизме који ће осигурати учешће деце у управљању Стратегијом односно у процесу праћења, извештавања и оцењивања спровођења Стратегије. О реализацији мера и активности и испуњености циљева Стратегије, Радна група прикупља податке од државних органа задужених за реализацију конкретних мера и активности, обједињује их у извештаје, које доставља Савету за права детета најмање два пута годишње.

Савет за права детета, оцењује напредак у спровођењу Стратегије и Акционог плана, на основу извештаја Радне групе за спровођење и праћење Стратегије, даје предлоге мера за решавање уочених проблема, ангажовања потребних ресурса и усклађује поступање по планираним мерама и активностима. Савет за права детета, у складу са утврђеним чињеницама током праћења и извештавања, може да предложи Влади измене и допуне Стратегије.

Финалну евалуацију спроводи Радна група најкасније шест месеци по истеку периода важења Стратегије, на основу полугодишњих извештаја о реализацији мера и активности и испуњености циљева Стратегије. Основ за праћење и оцењивање Стратегије су акциони планови за њену примену. Непосредну одговорност за управљање Стратегијом има Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, које обавља и стручне и административно-техничке послове за Радну групу и Савет за права детета.

8. ИНФОРМАЦИЈЕ О РЕЗУЛТАТИМА СПРОВЕДЕНИХ КОНСУЛТАЦИЈА

Консултације су спроведене у периоду од 8. до 31. децембра 2017. године са представницима органа државне управе, јединица локалне самоуправе, независних тела, организација цивилног друштва, стручне јавности и других заинтересованих учесника. Одржана су четири консулативна састанка (8. децембра 2017. године у Новом Саду, 12. децембра 2017. године у Нишу, 15. децембра 2017. године у Крагујевцу и 22. децембра 2017. године у Београду) на којима је присуствовало 69 особа. Учесници су били представници

организација цивилног друштва које се баве заштитом деце, представници установа и институција социјалне и здравствене заштите, запослени у МУП-у, запослени у систему образовања, представници академске заједнице, стручне јавности, као и други учесници који су се одазвали позиву. Сваком консултативном састанку присуствовали су експертски чланови Радне групе и представници Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, а на две јавне расправе су били присутни и представници УНИЦЕФ-а. На свим састанцима учествовала је група деце из локалне средине, што је организовано уз подршку удружења „Пријатељи деце Србије”, а у складу са уважавањем права на учешће у доношењу одлука. Треба истаћи и чињеницу да је значајан број удружења, јавних установа и других владиних и невладиних организација имао своје представнике у Радној групи, те су они имали могућност слања сугестија/коментара и током самог процеса израде Стратегије, који је претходио консултативном процесу.

На првом консултативном састанку одржаном у Новом Саду 8. децембра 2017. године присуствовали су представници Покрајинског секретаријата за здравство, Покрајинског завода за социјалну заштиту, Покрајинског секретаријата за социјалну политику, демографију и равноправност полова, Центра за породични смештај и усвојење Нови Сад, ОШ Тврђава, Пријатеља деце Србије, Удружења грађана Родитељ и Покрајинског омбудсмана.

На другом консултативном састанку одржаном у Нишу 12. децембра 2017. године учествовали су представници Полицијске управе Ниш (Одељења за малолетничку делинквенцију), Пријатеља деце Града Ниша, Филозофског факултета у Нишу, Центра за породични смештај Ниш, Васпитно-поправног дома Крушевац и Пријатеља деце Србије.

На консултативном састанку одржаном у Крагујевцу 15. децембра 2017. године учествовали су представници удружења Пријатељи деце, Центра за социјални рад „Солидарност” Крагујевац, Центра Кнегиња Љубица – Саветовалишта за брак и породицу, Полицијске управе Крагујевац, Дома здравља Крагујевац – Службе за здравствену заштиту школске деце, Пријатеља деце Крагујевац, Школске управе Краљево.

На четвртном консултативном састанку одржаном у Београду 22. децембра 2017. године учествовали су представници удружења Пријатељи деце Србије, Завода за васпитање деце и омладине – Прихватилиште, Министарства унутрашњих послова, Управе криминалистичке полиције Београд, Кабинета министарке задужене за демографију и популациону политику, Градског центра за социјални рад, Удружења грађана ГРИГ, НВО *Praxis*, Мреже организација за децу Србије, Повереника за заштиту равноправности, Центра за заштиту одојчади, деце и омладине Звечанска, Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Центра за права детета.

Сви учесници су имали могућност да на самом састанку дају свој коментар на текст предложене стратегије. Треба истаћи и чињеницу да је значајан број удружења, јавних установа и других владиних и невладиних организација имао своје представнике у Радној групи, те су они искористили могућност давања сугестија/коментара и током процеса израде Стратегије. Кључни предлози добијени од стране организација цивилног друштва су следећи:

– Постоји потреба наглашавања да насиље није изолована појава, да је увек повезана са кршењем других права детета, те да се мора сагледавати у контексту свеобухватног поштовања права детета;

– У већини дефиниција потребно је осврнути се на Општи коментар број 13 Комитета за права детета који се односи на право детета да буде заштићено од свих видова насиља. Потребне су јасне оперативне правне дефиниције различитих облика насиља наведених у члану 19. како би се забранили сви облици насиља у свим окружењима. Из тог разлога следи списак дефиниција различитих облика насиља које се користе у међународним документима које је Република Србија ратификовала и које су највећим делом уткане у домаће законодавство;

- У складу са Општим коментаром бр. 8. Комитета за права детета потребно је дефинисати и телесно кажњавање као вид насиља над дететом;
 - Насиљем над децом у институцијама нису обухваћене институције попут домова за ученике средњих школа;
 - Поред најтежих облика дечијег рада дефинисаних и забрањених Конвенцијом 182 Међународне организације рада о најтежим облицима дечјег рада (2000) коју је Република Србија ратификовала 2003. године, злоупотреба дечијег рада односи се и на све друге облике рада који су штетни по ментално и/или физичко здравље детета, његов морални, социјални и емоционални развој, којим се дете економски искоришћава, који детету онемогућава да похађа школу или доводе дете у ситуацију да се школује под тешким условима и/или озбиљно ограничава дете у коришћењу слободног времена;
 - Визија Стратегије заснива се на праву детета да буде заштићено од свих облика насиља и праву детета на живот у безбедном окружењу;
 - Потребно је предвидети активности које се односе на успостављање механизма за укључивања деце и младих у процесе везане за превенцију и заштиту деце од насиља;
 - Када је реч о активностима које се односе на едукацију, подизање свести грађана о штетности насиља над и међу децом, препорука је да се предвиде активности промовисања алтернативних, ненасилних метода дисциплиновања и васпитања детета кроз кампање подизања свести о штетности примене телесног кажњавања детета, развој саветовалишта за родитеље, као и програме припреме за родитељство;
 - Потребно је предвидети да се у школама у оквиру међупредметних компетенција уврсте програми и теме које се односе на препознавање и заштиту деце од различитих видова насиља;
 - Потребно је развити механизме заштите деце током трајања кривично-правног поступка, нарочито када је реч о трајању поступка саслушања детета, у контексту заштите од секундарне трауматизације;
 - У складу са препоруком Комитета за права детета, потребно је успоставити националну базу података свих случајева насиља над децом, и спровести свеобухватну процену размера, узрока и природе таквог насиља;
 - За реализацију посебног циља 3 предвидети хармонизацију домаћег законодавства са међународно правним инструментима;
 - Савет за права детета би требало да има овлашћење да предузме мере уколико се уочи застој у реализацији Стратегије, по узору на механизме семафора и раног узбуњивања који су предвиђени Акционим планом за Поглавље 23;
 - Потребно је предвидети механизам алтернативног извештавања о спровођењу Стратегије (пракса која је заступљена пред међународним телима за људска права); у предлогу Стратегије је предвиђено да организације цивилног друштва учествују у праћењу и извештавању.
- За коментаре који нису усвојени процењено је да представљају спецификовање и операционализацију предлога одређених мера и активности, те да њихово место није у тексту Стратегије већ у другим релевантним пратећим документима:
- Истакнута је важност рада превенције као и предлог да се оснују регионални центри за трауму;
 - Број институција које пружају подршку родитељима и деци није довољан, потребна је већа улога организација цивилног друштва;
 - Традиционални културолошки обрасци нашег друштва подржавају различите облике сексуалног насиља и услед тога ови обрасци понашања сматрају се карактеристичним за одрастање, па је неопходно као приоритет у Акционом плану ставити сексуално насиље;
 - Неопходно је развијати програме рада са учиниоцима насиља, велики проблем нашег друштва су питања морала и вредности, као и проблем сиромаштва као битна карактеристика која утиче на повећање насиља;

– Неопходно је подићи информисаност друштва о појму насиља и препознавању истог. Ово је могуће учинити кроз трибине, едукације и сл. Проблем представља и недостатак кадрова, али и времена које запослени професионалци имају на располагању да се баве превентивним активностима. Професионалци могу превентивне активности обављати искључиво радећи прековремено, а притом систем не препознаје то и услед тога нису ни који начин стимулирани за овакву врсту рада;

– Постоји проблем нереаговања тужилаштва на пријаве насиља, а потребно је едуковати и освестити све професионалце који се у оквиру својих делатности баве децом.

Група деце је изнела закључке спроведеног истраживања у оквиру пројекта „Деца у акцији! Одрасли и деца заједно ка сигурном и безбрижном детињству”. Саопштени закључци указују да је неопходно организовати више радионица и обука за децу, родитеље и наставнике; оснажити децу да препознају и пријаве насиље; истаћи важност исправног и брзог реаговања полиције, запослених у школама, родитеља и других одраслих; одрасли треба да ураде све што могу како би се деца осећала сигурно и безбедно. Такође, деца су истакла велику распрострањеност манипулација и злостављања узрокованог дигиталним платформама уз посебан акценат на потребу и неопходност превентивног деловања у циљу спречавања дигиталног насиља. Коментари деце, као и налази У-репорта о ставовима деце о насиљу које је доставио УНИЦЕФ, интегрисани су у Стратегију.

9. ПРОЦЕНА ФИНАНСИЈСКИХ СРЕДСТАВА И ФИНАНСИЈСКИХ ЕФЕКТА

Средства за спровођење Стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља, обезбеђиваће се из различитих извора и то: из редовних буџетских средстава, буџета јединица локалне самоуправе, средстава донатора, односно помоћу програма и пројеката који ће се донети на основу ове стратегије и њеног акционог плана. Средства за спровођење Стратегије конкретно се исказују у акционим плановима за спровођење Стратегије.

Мере и активности предвиђене Стратегијом ни на који начин неће утицати на јавне приходе и јавне расходе у средњем и дугом року. Сва средства из буџета предвиђена за реализацију активности приказаних у пратећем акционом плану за 2020. и 2021. годину су у оквиру предвиђених лимита које је одредило Министарство финансија за све буџетске кориснике. У том смислу, за финансирање Акционог плана уз Стратегију није потребно обезбеђење додатних средстава из буџета Републике Србије. Део средстава за реализацију предвиђених мера обезбеђен је из донаторских средстава различитих билатералних донатора (ЕУ, ГИЗ, УНИЦЕФ, *Save the Children*, ОАК, ПЦФ). Постоји одређени број мера за које су трошкови процењени, али донаторска средства још увек нису обезбеђена, те ће се након усвајања Стратегије и припадајућег Акционог плана приступити изради разних истраживања, студија и анализа, како би се у складу са тим истражиле и евентуалне могућности за аплицирање за донаторска средства. Имплементација мера предвиђених Стратегијом и првим двогодишњим акционим планом неће имати утицаја на међународне финансијске обавезе, зато што никакво задуживање није планирано. Такође, није планирано успостављање и оснивање нових институција, нити изградња нових објеката, већ само унапређење сарадње и протокола постојећих институција.

10. АКЦИОНИ ПЛАНОВИ

Влада доноси два двогодишња акциона плана за спровођење ове стратегије.

Акционим плановима се, у складу са циљевима Стратегије, дефинишу мере, активности, одговорна институција и партнери, показатељи резултата (индикатори), рокови и ресурси и њихови извори.

Акциони план за примену Стратегије за први двогодишњи период (2020. и 2021. година) саставни је део ове стратегије.

11. ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Ову стратегију и акциони план објавити на интернет страници Владе, на порталу е-Управа и на интернет страници Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања у року од седам радних дана од дана усвајања Стратегије и Акционог плана.

Ову стратегију и акциони план објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.

05 Број: 56-2092/2020-2
У Београду, 21. маја 2020. године

В Л А Д А

ПРЕДСЕДНИК

Ана Брнабић